FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY V PRAZE

ÚSTAV TRANSLATOLOGIE

DIPLOMOVÁ PRÁCE

(PŘEDNÍ STRANA DESEK)

2007

ROBERT CHAČATUROV

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA - ÚSTAV TRANSLATOLOGIE

DIPLOMOVÁ PRÁCE

PRAGMATICKÉ ASPEKTY TLUMOČENÍ

Diplomant: ROBERT CHAČATUROV

Vedoucí práce: Doc. PhDr. MARIE CSIRIKOVÁ, CSc.

Diplomní obor: PŘEKLADATELSTVÍ A TLUMOČNICTVÍ - RUŠTINA

PRAHA 2007

ANOTACE

CHAČATUROV, Robert. *Pragmatické aspekty tlumočení*. Praha: Ústav translatologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2007, 93 s. Diplomová práce, vedoucí Csiriková, M.

Diplomová práce se zabývá analýzou pragmatických faktorů mezijazykové zprostředkované komunikace. V úvodu je pragmatika charakterizována z hlediska lingvistky a je předložen výčet jejích kategorií, jež lze využít v rámci tlumočnického výzkumu. Na základě dosavadních poznatků o pragmatice překladu a výsledků zkoumání pragmatických faktorů při tlumočení je vytvořen obecný model, který je aplikován v praktické části. Na materiálu monologických a dialogických promluv konsekutivně přetlumočených profesionálními tlumočníky si práce klade za cíl zjistit, do jaké míry se pragmatika originálního sdělení projevuje na změně formální popř. sémantické složky výsledné promluvy. Dosažené výsledky zkoumání jsou shrnuty v závěru práce.

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych rád v první řadě poděkoval vedoucí diplomové práce Doc. PhDr. Marii Csirikové, CSc. za její cenné rady, připomínky, podporu a trpělivost. Dále bych chtěl poděkovat všem tlumočníkům, kteří pro mne ochotně zajistili veškerý materiál. Mé poděkování rovněž patří rodině za její nezbytnou podporu a pomoc při studiu a vytvoření potřebného zázemí.

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

„Prohlašuji, že jsem zadanou diplomovou práci vypracoval samostatně s přispěním vedoucího práce a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných pramenů. Zároveň prohlašuji, že nemám námitek proti půjčování nebo zvěřejňování mé diplomové práce nebo její části se souhlasem katedry."

V Praze dne 27. srpna 2007 …....……

podpis

OBSAH

ÚVOD **7**

1. CHARAKTERISTIKA PRAGMATIKY **9**

1.1 PRAGMATIKA JAKO LINGVISTICKÝ POJEM 9
1.2 MOŽNOSTI TLUMOČNICKÉHO VÝZKUMU V ROVINĚ PRAGMATICKÉ 15

2. PRAGMATIKA PŘEVODU **25**

2.1 LIPSKÁ ŠKOLA (JÄGER, KADE, NEUBERT) 25
2.2 FORMÁLNÍ A DYNAMICKÁ EKVIVALENCE (NIDA) 29
2.3 PRAGMATICKÉ ASPEKTY PŘEKLADU (ŠVEJCER, KOMISSAROV, BARCHUDAROV) 31

3. VÝZNAM PRAGMATIKY PRO KOMPLEXNÍ HODNOCENÍ MEZIJAZYKOVÉ ZPROSTŘEDKOVANÉ KOMUNIKACE **35**

3.1 PŘEKLAD VERSUS TLUMOČENÍ 35
3.2 STYL A CHARAKTER PROMLUVY 38
3.3 TLUMOČNICKÉ POSTUPY PŘI PŘEVODU PRVKŮ VÁZANÝCH NA SITUACI 43
3.4 VLIV SOCIÁLNÍHO FAKTORU NA PROCES TLUMOČENÍ 45

4. MATERIÁL A TECHNIKA VÝZKUMU **48**

5. PRAGMATIKA MEZIJAZYKOVÉHO KOMUNIKAČNÍHO PROCESU **51**

5.1 PRAGMATIKA Z HLEDISKA GRAMATICKÉHO POPISU 51
5.2 SYNTAKTICKÉ PROSTŘEDKY A STRUKTURACE VÝPOVĚDI 58
5.3 PRAGMATIKA Z HLEDISKA FUNKČNĚ SÉMANTICKÉHO POPISU 71
5.3 PRAGMATIKA Z HLEDISKA JAZYKOVÉ SITUACE A KONTEXTU 78

ZÁVĚR **82**

RESUMÉ **84**

BIBLIOGRAFIE **86**

ODBORNÁ A TEORETICKÁ LITERATURA 86
SLOVNÍKY, JAZYKOVÉ A REFEREČNÍ PŘÍRUČKY 90
CITACE A NÁLEŽITOSTI DIPLOMOVÉ PRÁCE 91

ÚVOD

Předmětem diplomové práce je výzkum pragmatických faktorů mezijazykové zprostředkované komunikace v jazykové kombinaci čeština – ruština. Diplomová práce si klade za cíl komplexně vymezit pragmatické faktory tlumočnického procesu, a to jak faktorů řečových, tak i mimojazykových, a zhodnotit jejich podíl na výsledku unilaterálního i bilaterálního konsekutivního tlumočení. Posoudíme, jakým způsobem tyto faktory tlumočníci zohledňují a jak se s nimi vypořádávají v procesu tlumočení, jak mohou ovlivnit (doplnit, posílit či dokonce pozměnit) významovou stránku výsledného projevu a jaký mají vliv na dosažení stejného komunikačního efektu v cílovém jazyce.

Naše diplomová práce je teoreticko-empirická. První část obsahuje stručnou charakteristiku pragmatiky z hlediska lingvistického, ve které představíme odlišná pojetí pragmatiky a shrneme základní možnosti pragmalingvistického výzkumu. Dále pojednáme o teoretických východiscích deixe a presupozice, jež mají pro náš výzkum bezprostřední význam. Po tomto pragmalingvistickém přehledu přejdeme k teoriím týkajícím se pragmatiky převodu. Odrazový můstek pro náš konkrétní výzkum budou představovat němečtí a ruští teoretikové . Následně již přejdeme k pragmatickým faktorům v rámci tlumočnického procesu. Empirickou část bude tvořit výzkum konsekutivního tlumočení. V rámci řečových faktorů provedeme analýzu cílového textu z hlediska verbálního chování tlumočníka. Zhodnotíme jevy, které souvisejí s rozdílným stupněm expresivity a emocionality mezi češtinou a ruštinou. Hlavní pozornost též věnujeme strukturaci výpovědi, aktuálnímu členění větnému z hlediska subjektivního resp. objektivního postavení tématu a rématu a výběru lexikálních a gramatických prostředků (konotacím, deiktickým výrazům, synsémantickým slovním druhům aj.). V rámci mimojazykových faktorů se budeme zabývat analýzou paralingválních prostředků a suprasegmentálních jevů a zkoumat jejich podíl na výsledku tlumočnického pro-

cesu. S ohledem na formu našeho analyzovaného materiálu se zaměříme na charakteristiku nejazykových zvukových prostředků, jako je výška hlasu, jeho zabarvení, tempo, důraz, intonace, pauzy apod., které doplňují situační projevy. Všechny tyto prostředky pak budeme sledovat v rozdílných situacích a za různých podmínek komunikace (dialog × monolog, vztah odesílatel – adresát).

Při zpracování pragmatických faktorů konsekutivního tlumočení budeme vycházet ze tří teoretických okruhů. V první řadě využijeme východiska a možnosti pragmatiky jako lingvistického pojmu. Zde budeme čerpat mimo jiné z prácí MÁCHOVÉ a ŠVEHLOVÉ (1996), ERNSTA (2002), LEVINSONA (1983) či PADUČEVOVÉ a ARUŤUNOVOVÉ (1985). Z překladatelských teorií v rámci pragmatiky budeme čerpat zejména z děl lipských teoretiků JÄGERA (1968), NEUBERTA (1968, 1999) či KADEHO (1968), kteří jsou průkopníci myšlenek o pragmatice v mezijazykovém převodu. Zaměříme se i na práce ruských teoretiků ŠVEJCERA (1973), BARCHUDAROVA (1975) nebo KOMISSAROVA (2001). Otázka pragmatiky je zároveň úzce spjata s principem adekvátnosti resp. ekvivalence překladu. Této problematice se věnuje EUGENE NIDA (1964, 1969a, 1969b). Velkým přínosem pro naše empirické zkoumání jsou výsledky analýz memzijazykové zprostředkované komunikace MARIE FORMÁNKOVÉ (1979, 1981, 1986, 1987). Využijeme i závěry současných světových studií o pragmatice tlumočení (HALEOVÁ 2004, HOUSOVÁ 1998, FARGHAL 2004, MOESCHLER 2004)

Tato diplomová práce si neklade ambice za každou cenu objevit nové skutečnosti. Jejím hlavním přínosem je upozornit na význam pragmatické dimenze v rámci konsekutivního tlumočení. Snaží se ukázat, že výsledek tlumočnického procesu neovlivňují pouze logické aspekty, ale i faktory emocionální a voluntativní, pro jejichž převedení musí tlumočník využít mimojazykovou skutečnost, která se tak může stát základním faktorem komunikativní situace.

1. CHARAKTERISTIKA PRAGMATIKY

1.1 PRAGMATIKA JAKO LINGVISTICKÝ POJEM

Analýza různých definic a užití termínů *pragmatika* či *pragmatický* svědčí o širokém chápání tohoto pojmu. Za obecně uznávaný se považuje výklad pragmatiky jako součásti sémiotiky, vědecké disciplíny, zabývající se výzkumem znaků a znakových systémů z hlediska pragmatického, sémantického a syntaktického. Zatímco sémantika označuje vztah mezi znakem a jeho označovaným předmětem a syntax se zabývá vztahy mezi znaky navzájem, pragmatika zkoumá znak ve vztahu k cílům, možnostem a potřebám jeho interpreta. Uživatelé vkládají znakům své vlastní subjektivní (emocionální, expresivní, stylistické) neboli pragmatické vztahy, ze kterých se skládá pragmatický význam znaku. Ačkoliv nelze tyto tři komponenty znaku od sebe oddělovat, je jejich relativní samostatnost základem pro vymezení a zkoumání každé části zvlášť (BARCHUDAROV 1975).

V duchu této sémiotické triády zavedl pojem pragmatika koncem 30. let 20. století CHARLES WILLIAM MORRIS a položil tím základy moderní pragmatiky. Vycházel přitom ze znakové teorie FERDINANDA DE SAUSSUREA, která určila sémiotický přístup k jazyku, a CHARLESE SANDERSE PEIRCE, jenž sémiotiku vymezil jako vědu zkoumající libovolné systémy znaků užívaných v lidském společenství, definoval její terminologii a klasifikoval jednotlivé druhy znaků (ERNST, 2000). Neznamená to však, že by se pragmatickému výzkumu nevěnovaly i předešlé generace. Zárodky pragmatiky lze pozorovat již v antické rétorice, která si kladla za úkol dosáhnout cílevědomého a efektivního působení řeči na posluchače (srov. např. Cicerovo dílo o systému rétoriky „O řečníku“). Středověké jazykové teorie se rovněž přímo či nepřímo týkaly rétoriky, která se do určité míry stala prototypem pragmatiky do konce 20. století. Původní strukturalistické tendence lingvistiky však byly oriento-

vány výhradně na abstraktní rovinu langue. Jak uvádějí SVATAVA MACHOVÁ a MILENA ŠVEHLOVÁ (1996), neznamená to, že by se středoevropští strukturalisté v počátečních desetiletích 20. století o pragmatické aspekty vůbec nezajímali, naopak byly zčásti zahrnuty v rovině parole. Pragmatický přístup k popisu jazykových jevů se definitivně prosadil až v 60. – 70. letech 20. století, který spočíval pouze v přenesení pozornosti z oblasti langue do oblasti parole, do oblasti aktuálního mluvního procesu. Pragmatická zkoumání postupně získávala interdisciplinární povahu a dnes zahrnují i jevy psychologické, sociologické, etnografické, biologické aj. Pojmy pragmatiky se pak objevují v disciplínách jako teorie argumentace, etnolingvistika, antropolingvistika, neurolingvistika, ale i psychologie, teorie umělého intelektu a filozofie.

Podle MICHAILA A. ŠELJAKINA (1999) se pragmatika vyvíjí dvěma směry. První z nich je spojen s definicí NINY D. ARUŤUNOVOVÉ (1997), která chápe pragmatiku jako zvláštní sémiotickou a lingvistickou oblast zkoumající fungování jazykových znaků v řeči. Tento názor sdílí i VLADIMÍR G. GAK (1997):

> Прагматика […] – раздел языкознания, изучающий функционирование языковых образований в речи – отношение между высказыванием, говорящим и контекстом (ситуацией) в аспекте человеческой деятельности […] Если семантика отвечает на вопрос, что говорит человек, а синтактика – как он говорит, то прагматика дает ответ на вопрос – зачем (или почему) он говорит. Изучая языковые факты непосредственно в их употреблении, прагматика сближается с психологией, социологией, этнолингвистикой, культурологией. Прагматика касается как интерпретации высказываний, так и выбора их формы в конкретных условиях. Основные проблемы, изучаемые в прагматике,– структура и классификация актов речи и интер-претации высказываний. (GAK, 1997: 360; cit. dle ŠELJAKIN 1999: 255-256)

Pragmatika se podle GAKA projevuje ve struktuře řečových aktů a interpretaci výpovědi. ARUŤUNOVOVÁ (1990) uvádí výčet aspektů pragmatického výzkumu jazykových znaků, jako jsou cíle výpovědi a její nepřímé významy, reference mluvčího, jeho vztah k tomu, co sděluje, vliv na adresáta, forma

a styl řečové komunikace (zda se jedná o informační dialog, přátelskou besedu či spor apod.), osobní vztahy mezi účastníky komunikace, informativnost adresáta a další. ŠELJAKIN (1999) však tento výklad zpochybňuje kvůli vágnímu určení hranice mezi pragmatikou a jazykovou sémantikou a přiklání se spíše k druhému pragmatickému přístupu, jenž byl zformulován JURIJEM S. STĚPANOVEM, JURIJEM D. APRESJANEM a JELENOU V. PADUČEVOVOU. STĚPANOV (1998) zdůrazňuje upevnění vztahu mluvčího k jazykovým znakům v samotném znakovém jazykovém systému, užití jazyka s ohledem na mluvčího, čas a prostor. APRESJAN (1995) chápe jazykovou pragmatiku jako vztah mluvčího ke skutečnosti, obsahu sdělení a adresátovi, který je zakotven v jazykové jednotce (afixu, grafému, lexému, syntaktické konstrukci). Nejedná se přitom o hodnocení, které by mluvčí volně produkoval v řeči, nýbrž o hotové, lexikalizované či gramatikalizované hodnocení, jež je zasazené přímo do obsahové stránky jazykové jednotky a má tím stálé postavení v jazyce. APRESJAN (1995) tedy nevylučuje, že jazyková pragmatika může být nejen systémově jazyková, ale i řečová. PADUČEVOVÁ (1996) považuje za umělé vytvářet hranici mezi sémantikou a pragmatikou jazyka. Lingvistickou pragmatiku definuje jako určitou oblast sémantiky zkoumající jazykové prvky, v jejichž sémantice hraje klíčovou roli odkaz na mluvčího. Pragmatické pak například nejsou pouze expresivní prvky, nýbrž samotný význam převážné většiny slov a gramatických jednotek:

> [Прагматика] уже не противопоставляется семантике языковых знаков, а является ее особой разновидностью, отражающей "эгоцентрический фактор" в семантической системе языка, и, во-вторых, носит и речевой характер, во многом зависимый от системных прагматических значений и созначений (коннотаций) языковых единиц. В целом сущность прагматики заключается в отражении в языке и речи точки зрения говорящего, его коммуникативных интересов, ориентации в мире – отсылки к сознанию „Я“ в ситуации акта общения – и свидетельствуют об адаптации семантической системы языка и ее употребления к субъекту речи, что и составляет содержание понятия лингвистического эгоцентризма. (ŠELJAKIN 1999: 258)

ŠČADNĚVOVÁ (1999) dodává, že hranice pragmatiky nelze považovat za definitivně ukončené. Právě takové stírání hranic svádí k tomu, že je terminologie nadbytečná, a zpochybňuje nutnost toho či onoho termínu. Navíc se do oblasti pragmatiky stále častěji zařazuje stylistický prvek významu, což ještě více narušuje hranice mezi vědeckými disciplínami. ŠČADNĚVOVÁ (1999) trvdí, že všechny jevy vedené jako pragmatické mají dva obecné rysy, orientaci na jazykovou subjektivnost a její implicitní projev. Pragmatiku totiž nezajímá „čistě smyslová informace (základní intelektuální informace), jež je obsažená (verbalizovaná) ve výpovědi a předávaná adresátovi, nýbrž informace podmíněná úkoly a záměry vysílatele a orientovaná nejen na vnímání adresáta, ale i na jeho předpokládanou reakci, komunikačně-situační, emotivní, estetické, ideologické a sociální diference“ (ŠČADNĚVOVÁ 1999: 283)[1]. ŠČADNĚVOVÁ (1999) dále uvádí, že i když se současná věda brání přesné diferenciaci disciplín a zkoumá objekt na pomezí jednotlivých věd, má terminologie schopnost jakoukoliv koncepci obohatit. To zavazuje badatele, aby se snažili upřesňovat svoji představu o tom, co je v jazyce pragmatické. Pokud však chceme odpovědět na otázku, co je obsahem pojmu pragmatika, záleží vždy na tom, jak mu jednotliví autoři rozumějí.

Transdisciplinární přístup k lingvistice má obecně za následek, že se hranice mezi jednotlivými jazykovými disciplínami stírají a vymezení pragmatiky není jednotné. Existují sice tři hlavní koncepce pragmatiky – již zmíněné sémiotické pojetí pragmatiky jako oblast působení znaků z hlediska uživatele, lingvistika dialogu (ve smyslu analýzy rozhovoru) a teorie mluvních jednání – ty ale nevyčerpávají celou předmětnou oblast lingvistické pragmatiky. Nalézt přesnou definici pragmatiky je úkol nelehký, ne-li nemožný, a proto je podle MACHOVÉ a ŠVEHLOVÉ (1996: 80 – 81; kurz. původní) vhodnější vymezit sféry lingvistických jevů, které je třeba vykládat pragmaticky. Tak například

[1] Tento druh informace, který není v komunikaci vyjádřen přímo a jako by se skrývá za výpovědí, ŠČADNĚVOVÁ (1999: 283) nazývá „verbalizovanou pragmatickou implicitní informací neboli pragmatickým smyslem“[1].

vymezení, že „*pragmatika studuje všechny aspekty významu, které nevysvětluje sémantická teorie*“, uvádí pragmatiku do vztahu se sémantikou a podporuje udržení jednotné teorie jazyka. Nicméně záleží na tom, co se skrývá pod pojmem význam a které jeho aspekty zahrnuje sémantická teorie. Vymezení pragmatiky jako „*teorie nekonvencionalizovaných složek verbální mezilidské komunikace*“ je sice pravdivé, mohlo by být však příliš rozsáhlé a nepřesné. Stejně tak definice pragmatiky jako oblasti zabývající se „*vztahy mezi jazykem a kontextem, které jsou relevantní pro porozumění jazyku*“, má moc široký rozsah. Podle ní totiž pragmatika zahrnuje i studium znalostí, jež mají uživatelé o světě, a tak přesahuje hranice lingvistické disciplíny. Vymezení, že „*pragmatika studuje schopnost produktora užít větu v kontextu, v němž je vhodná, náležitá, přiměřená*“, téměř ztotožňuje pragmatiku se sociolingvistikou. A tvrzení, že „*pragmatika studuje jazyk z funkčního hlediska*“, je příliš obecné a nevystihuje podstatu pragmatiky. V současné době se intenzivně prosazuje pojetí pragmatické perspektivy. Tento přístup chápe pragmatiku v rámci verbální komunikace „jako součást obecné teorie chování …, tedy jako funkci znaku/jazyka v sociální interakci“ (MACHOVÁ, ŠVEHLOVÁ 1996: 81). Pro účely naší tlumočnické analýzy můžeme pragmatiku definovat následovně:

> Pragmatika tedy studuje v širokém slova smyslu úzus, resp. způsoby a hranice užívání jazyka v komunikaci. Proti pravidlům sémantiky tudíž stojí v pragmatice spíše zásady – pravidla užití a proti gramatickému formálnímu popisu preferuje pragmatika funkční vysvětlení; celá oblast pragmatiky má – na rozdíl od diskrétních kategorií gramatiky – kontury rozplývavé, výrazně kontinuální s hodnotami ne zcela určitými. (MACHOVÁ, ŠVEHLOVÁ 1996: 81)

PAUL ERNST (2002) srovnává na základě lingvistického modelu systémovou lingvistiku, tedy gramatiku, s aplikovanou lingvistikou, pragmatikou v nejširším slova smyslu. Systémová lingvistika studuje jazyk v jeho abstraktní, teoretické rovině. Aplikovaná lingvistika naopak usiluje o spojení jazyka a mimojazykové skutečnosti a definuje funkce a užití jazyka v reálných situacích. Zkoumá jazyk na základě toho, jak a v jakých situacích bude použit jako komunikační prostředek a jakých komunikačních cílů jím má být do-

saženo. Jazyková vyjádření nemůžeme chápat pouze jako reálné manifestace jazykového systému, pomocí jazyka se snažíme přemluvit, přesvědčit, oklamat či pobavit, tedy něčeho u komunikačního partnera dosáhnout. ERNST (2002: 9-15) se snaží postupnými kroky dobrat odpovídající definice pragmatiky, počínaje etymologickým významem řeckého *pragma* (= konat, jednat) a konče výkladem pragmatiky jako „nauky o gramatikalizovaných vztazích jazykových promluv ke svým kontextům, projevujícím se jak v gramatických strukturách, tak i v reálné situaci užití jazyka". ERNST (2002) pohlíží na pragmatiku ze dvou úhlů pohledu. Pragmatika je přesně vymezená dílčí oblast lingvistiky podobně jako textová lingvistika, sociolingvistika nebo gramatika. Suma těchto tzv. modulů, stavebních prvků s přesně nadefinovanými obsahy a metodami, které je od sebe odlišují, tvoří předmět lingvistiky. Pragmatiku můžeme ale posuzovat i jako aspekt nebo zásadní metodiku lingvistiky, jež je aplikovatelná na všech jazykových úrovních (hlásky, slova, věty, textu) či různých dimenzích jazyka. Umožňuje to zkoumat jazykové fenomény s ohledem na systémovou lingvistiku a současně jazykovou pragmatiku. Tyto dva aspekty si nemusí nutně odporovat, spíše se doplňují a obohacují.

Z lingvistického pohledu se v rámci naší tlumočnické analýzy můžeme ztotožnit s názorem DAGMAR KNITTLOVÉ (1995), podle níž nelze pragmatiku popsat samostatně. Pragmatika se prolíná s komunikativním přístupem a se sémiotikou. Pragmatika funguje i jako zastřešující pojem pro celou řadu vzájemně se prolínajících vztahů, do kterých mluvčí vstupují při komunikaci. Pragmatika může zahrnovat stylistickou oblast, zároveň je velice nesnadné oddělovat ji od sémantiky na základě toho, jak se obě oblasti vzájemně podmiňují a ovlivňují. Gramatická složka má rovněž svou pragmatickou dimenzi. Z toho vyplývá komplexní pohled sémanticko-gramaticko-stylisticko-pragmatický.

1.2 MOŽNOSTI TLUMOČNICKÉHO VÝZKUMU V ROVINĚ PRAGMATICKÉ

Pragmalingvistika přispěla do lingvistiky novými fakty. Jak o tom píší MACHOVÁ a ŠVEHLOVÁ (1996), bez pragmatických teorií by fakta běžné komunikace zůstala jen fakty každodenní skutečnosti. Co tedy zkoumá lingvistická pragmatika?

Převážná většina publikací o pragmatice nebo pragmalingvistice staví do středu zájmu pragmalingvistického výzkumu logicko-filozofickou teorii řečových aktů[2], jejíž rozvoj souvisí s komunikačně-pragmatickým obratem v lingvistice, s výzkumem komunikační situace, záměrů a postojů mluvčího a komunikačních strategií. Před teorií mluvních aktů existovaly dva přístupy. První z nich usiloval o rozšíření a modifikaci daných gramatických modelů tím, že do syntaktického a sémantického prvku zahrnul pragmatické hledisko, například intenci mluvčího nebo komunikační funkci výpovědi. Druhý přístup vycházel ze spojení jazyka a jednání a zohledňoval tak partnery komunikace, jejich vzájemný vztah a předchozí obecné znalosti o platnosti komunikačního kontextu. Právě v rámci tohoto druhého přístupu se prosadila teorie řečových aktů: původní rozdělení výpovědí na konstativní a performativní a později akt lokuční, ilokuční a perlokuční, následná přehlednější struktura a klasifikace ilokučních aktů, další členění na akty přímé a nepřímé, pokusy o stanovení kritérií komunikativní funkce výpovědi, definování okruhu podmínek úspěšné realizace mluvního aktu a další.

---

[2] Teorie řečových aktů neboli teorie jednání vychází jednak z pragmatické filozofie CHARLESE PEIRCE, jednak z prací LUDWIGA WITTGENSTEINA. Jako první zformuloval teorii mluvních jednání americký filosof JOHN LANGSHAW AUSTIN v rámci svých přednášek na Harvardské univerzitě, publikovaných v roce 1962 pod názvem *How to do things with words* (česky *Jak udělat něco slovy* (Praha, Filosofia 2002)). Na AUSTINA navazuje JOHNA ROGERSE SEARLE se svou knihou *Speech Acts* (1975), v níž se teorie mluvních aktů přesouvá z teorie poznání k teorii jednání.

Teorie řečových aktů ovlivnila mimo jiné další významnou oblast pragmatického zkoumání, pragmatickou analýzu diskurzu. Pojetí diskurzu se vyvíjelo, původně se shodovalo se strukturalisticky podmíněnou textovou lingvistikou, pak se v analýze diskurzu prosadila funkční lingvistika pod vlivem komunikačně-pragmatického jazykového modelu a myšlenek kognitivní vědy. Dynamický charakter diskurzu jako procesu produkce a následné interpretace textu převládl nad statickou lingvistikou textu, došlo k přechodu od textu jako formální gramatické struktury k textu aktualizovanému a koherentnímu (SUSOV 1999). Dnes chápeme diskurz jako „integrovaný celek textu a sociálního kontextu; diskurz je spojením realizace textu a jeho kontextového přesahu, který odráží – kromě konceptů sociálních – také koncepty kognitivně psychologické; odráží tudíž psychiku člověka a nemůže být odtržen od mluvčího" (MACHOVÁ, ŠVEHLOVÁ 1996: 87–88). Diskurz je prakticky souvislou posloupností řečových aktů, tj. útvarem zapojeným do komunikačně-pragmatického kontextu. Z hlediska pragmatické analýzy je zásadní zohlednění pragmatických faktorů a kontextu diskurzu (reference, presupozice, implikatury, úsudky), situačního kontextu, informační struktury (téma, réma), koheze a koherence nebo poznání světa (rámce a scénáře, schémata, mentální modely) (SUSOV 1999).

Diskurz zahrnuje i další oblast pragmatického výzkumu, a sice analýzu ústního rozhovoru, tzv. konverzační analýzu[3]. Konverzační analýza je zaměřena na empirickou analýzu rozhovoru a podle NEKVAPILA (2000) se zabývá tím, „jaké metody užívají mluvčí při produkci a interpretaci různých aspektů běžných rozhovorů". Středem jejího zájmu je odhalit, jaké „strukturní problémy rozhovoru mluvčí řeší a jaké metody, resp. prostředky mají při tom

[3] Konverzační analýzu rozvinul HARVEY SACKS v 70. letech 20. století v rámci etnometodologie, alternativní sociologie založené HAROLDEM GARFINKELEM, která studuje metody a postupy, jakými lidé pomocí zdravého rozumu organizují své každodenní aktivity, a analyzuje subjektivní hlediska sociokulturní společnosti tak, jak je interpretují její členové.

v každodenním životě k dispozici". Základním jevem konverzační analýzy je střídání (replik) mluvčích v rozhovoru po ukončení určitého významového nebo intonačního celku, založené na systému pravidel. Dalším prostředkem konverzační analýzy je globální organizace rozhovoru složená ze sekvenční oblasti analýzy (sledování párových sekvencí, presekvencí, opravných sekvencí, preferenční organizace) a analýzy členských kategorií, nazvaných podle toho, že je užívají sami členové tohoto společenství, a tvořených vlastnostmi (kategoriálními predikáty), které mluvčí považují pro tyto kategorie (osoby, instituce, místa) za typické (NEKVAPIL 2000: 80 – 87).

Pragmalingvistika dále rozděluje komunikaci na pozitivní (kooperativní) a konfliktní (konfrontační či manipulativní). Pro pozitivní typ komunikace, jež se vyznačuje spoluprací partnerů a snahou o vzájemné dorozumění a porozumění z hlediska obsahu, postojů, názorů, hodnocení a emocí, zformuloval PAUL GRICE (1989) kooperační princip[4] a definoval pro něj tzv. konverzační maximy (kvality, kvantity, relevance a vhodného způsobu), jimiž se řídí každá replika rozhovoru[5]. V reálném dialogu se však vzhledem k širokému spektru komunikačních cílů, záměrů a situací podobná pravidla nedodržují a mluvčí začínají využívat implicitní vyjádření, tzv. komunikativní implikatury (konvenční či konverzační)[6], kdy dochází k porušení pouze „povrchového", tzn. doslovného významu řečového aktu, zatímco jeho „hloubkový" význam zůstává zachován a odpovídá potřebám komunikačních pravidel – maxim (MACHOVÁ, ŠVEHLOVÁ 1996).

[4] "Make your conversational contribution such as is required, at the stage at which it occurs, by the accepted purpose or direction of the talk exchange in which you are engaged." („Formuluj svůj příspěvek tak, jak je požadováno ve chvíli, kdy je pronášen, s ohledem na účel a směr rozmluvy, na které se podílíš.")

[5] Principem kooperace se později inspiroval GEOFFREY LEECH a na jeho základě definoval princip zdvořilosti a odpovídající zdvořilostní postuláty (maximy taktu a šlechetnosti, ocenění a skromnosti, souhlasu, účasti) (MACHOVÁ, ŠVEHLOVÁ 1996: 152 – 153).

[6] Implikatury je nutné odlišovat od (sémantické) implikace, jež se zakládá na pravdivostních podmínkách a jejímž subjektem není mluvčí nebo výpověď v řečovém kontextu, nýbrž propozice.

Zaměřme se nyní na ty oblasti pragmatického výzkumu, které hrají nejdůležitější roli v rámci výzkumu pragmatických aspektů konsekutivního tlumočení monologických a dialogických promluv, na presupozice a deixi.

Presupozice jsou zásadní pro korektní produkci, recepci a interpretaci každé výpovědi. Poprvé se o presupozici zmínil GOTTLOB FREGE, samotný termín pak zavedl PETER FREDERICK STRAWSON. Jak o nich hovoří MIROSLAV GREPL a PETR KARLÍK (1998: 33-34), presupozice jsou založeny „na rozlišování toho, co je ve výpovědi skutečně vyjádřeno, a toho, co se z ní vyrozumívá jako něco, co komunikanti předpokládají jako podmínky, jejichž splnění je nutné, aby byla výpověď v komunikační situaci, v níž je realizována, interpretovatelná". Presupozice si lze představit jako předpoklady, které jsou ve výpovědi vyjádřeny implicitně. Jejich základ tvoří znalosti o světě, jež lze odvodit resp. „inferovat" z výpovědi[7] (ERNST 2002). V rámci zkoumání tohoto jevu se do popředí zájmu dostaly dvě teorie, sémantická a pragmatická teorie presupozice. STRAWSON přisuzuje soudu P vlastnosti sémantické presupozice soudu S, pokud z pravdivosti i nepravdivosti soudu S vyplývá, že soud P je stále pravdivý[8]. Sémantická teorie vyvozuje východiska pro presupozice přirozeně z významu jazykových znaků, určitých jazykových výrazů. Ty mohou buď přímo odkazovat na obecnou referenci nebo obsahovat nadrámcové informace vztahující se pouze na tyto specifické znaky. Na základě tohoto rozlišení pak mluvíme buď o referenční nebo sémantické presupozici (ERNST 2002). Pragmatické presupozice chápou MACHOVÁ a ŠVEHLOVÁ (1996) jako předpokládaný obsah, který k obsahu propozice dodává kontext a situace. Účastníci komunikace vstupují do řečového jednání s relativně spo-

[7] Tuto hierarchii lze znázornit následovně: znalosti světa → presupozice/ implikatury → inference → jazykové vyjádření (ERNST 2002: 31).

[8] Tak například ve výpovědi *Můj bratr je/ není nemocný* se předpokládá, že existuje osoba, na niž mluvčí referuje užitím výrazu *můj bratr*, a to bez ohledu na její negaci (GREPL, KARLÍK 1998). Sémantické presupozice se tak zásadně liší od sémantických implikací, které se řídí tímto vzorcem: „V každé situaci, ve které je věta p pravdivá, musí být i věta q pravdivá. V každé situaci, ve které je věta p nepravdivá, je i věta q nepravdivá". ERNST (2002: 127)

lečným obecným majetkem vědomí. Presupozice (předpoklad) je zde vlastně propozice (obsah) chápaná ještě před začátkem komunikace. S vývojem konverzace narůstá i kontext a původní obecné znalosti na sebe vážou další, specifické pro daný konkrétní kontext konverzační situace. MACHOVÁ a ŠVEHLOVÁ (1996) upozorňují na to, že oba druhy presupozicí nejsou v protikladu. Jakákoliv sémantická presupozice, která je obsahem kontextu, bude i pragmatickou presupozicí účastníků tohoto kontextu. Opačně to však neplatí. Ve spojitosti s presupozicemi je analyzována pragmatická koherence, která zajišťuje souvislost a smysluplnost sledu výpovědí. Opírá se o společné znalosti, zkušenosti, zájmy a postoje komunikantů. Pokud se tedy jejich presupozice liší, bude každý z nich jinak vnímat soudržnost výpovědí.

Nedílnou součástí oblasti pragmatiky je bezpochyby deixe (z řeč. *deikynai* = ukazovat). Jejím základem se stala jazyková teorie KARLA BÜHLERA, který jazykový znak rozdělil do pole symbolu (slova – vlastní jména, nominální označení – s kontextově invariantním významem) a pole ukazování (deiktické nebo – na základě PEIRCEOVA vymezení na indexy, ikony a symboly – indexové výrazy). Pole ukazování BÜHLER znázornil jako souřadnicový systém, jehož počátek (z lat. *origo*) je podmíněn mluvčím („já“), časem („teď“) a místem („tady“) výpovědi. Slova se tak dělí na deskriptivní (indikativní), jejichž význam lze určit ostenzí nebo popisem a vyplývá v zásadě z pouhého přiřazení slov k denotátu, a nedeskriptivní (neindikativní) – deiktická. Význam deiktických výrazů závisí naopak na kontextu, ve kterém jsou užity. V různých jazykových situacích totiž označují různé referenty a nelze jej určit vně daného mluvního aktu (ERNST 2002, MACHOVÁ, ŠVEHLOVÁ 1996). Oblast deixe je tak specifickým druhem reference, vztahem mezi jazykovým znakem a mimojazykovým kontextem s ohledem na vysílatele:

> Deiktickým prvkem se nazývá každý prvek promluvy, součástí jehož významu je indetifikování objektu – předmětu, místa, momentu času, vlastnosti, situace, a to pomocí vztahu mluvního aktu, jeho účastníků nebo kontextu (MACHOVÁ, ŠVEHLOVÁ 1996: 133).

Deixe se tak od ostatních prvků s pragmatickým významem liší především tím, že se ke kontextu řečového aktu obrací za účelem identifikace. Deixi lze rovněž chápat jako jev, který se projevuje až v procesu komunikace pod vlivem komunikační situace. Mluvčí vytvářejí deiktické odkazy s pomocí situačních aspektů a se zřetelem na své komunikační partnery. Z tohoto pohledu je deixe součástí procesu kódování informace v rámci komunikačních událostí (ERNST 2002)[9]. Existují tři základní typy primární deixe – personální (osobní), temporální (časová) a lokální (místní), které jsou odpovídajícím způsobem gramatikalizovány. Jak uvádějí MACHOVÁ a ŠVEHLOVÁ (1996) nebo ARUŤUNOVOVÁ a PADUČEVOVÁ (1985), mohou téměř všechny referenční výrazy fungovat v nejrůznějších kontextech jako deiktické[10]. Nicméně hlavní formální prostředky jazykového ukazování jsou kromě jednotlivých lexémů (pronomin) též afixy (např. ruská osobní koncovka *-y* ukazuje na mluvčího stejně jako zájmeno *я*), kategorie času nebo deiktické komponenty v sémantice přísloví a sloves.[11] Personální, osobní deixi tvoří v zásadě systém osobních zájmen 1. a 2. osoby, který určuje roli a perspektivu účastníků komunikačního aktu. Zatímco zájmeno *já* referuje přímo k mluvčímu, jeho plurálová varianta *my* může být užita buď inklusivně (mluvčí včetně adresáta) nebo exklusivně (mluvčí bez adresáta). Zájmena druhé osoby *ty* resp. *vy* odkazují k jednomu či více adresátům. Třetí osoba naopak označuje osoby, jež nejsou přímo účastníky komunikačního aktu, ale mluví se o nich. Lokální a tempo-

[10] Příkladem mohou být vlastní jména, která označují v různých kolektivech jinou osobu, kvantory typu *все*, jež mají na mysli konkrétní skupinu, nikoliv univerzální množství, nebo modální výrazy (např. *возможно*, *необходимо*), které jsou omezeny kontextem řečového aktu, zahrnujícího znalosti účastníků komunikace, soubor jejich domněnek, jejich představy o zákonech, morálce, normách, fyzických možnostech atd. (ARUŤUNOVOVÁ, PADUČEVOVÁ 1985, STALNAKER 1985).

[11] Deixe však nezahrnuje takové kategorie jako slovesný způsob, modálnost, komunikativní (ilokuční) funkce (např. otázku, oznámení apod.). Mají sice pragmatickou sémantiku, při popisu smyslu je nutné se obrátit k mluvčímu a zároveň zohlednit pragmatický kontext, ale ne deiktickou (ARUŤUNOVOVÁ, PADUČEVOVÁ 1985).

rální deixe jsou v jazyce vyjádřeny buď ukazovacími zájmeny a částicemi a jejich alternativy (*tento, tenhle, tadyhleten, mom, этом, во, вот*) nebo adverbiálními výrazy (*tady*, *nedaleko, včera*, *nyní, brzo, там, тут, здесь, тогда, сейчас, теперь*). Časová deixe se navíc projevuje ve slovesném čase (např. sloveso v přítomném čase poukazuje na období v okamžiku promluvy). Tyto tři primární typy deixe jsou dále doprovázeny deixí sociální, situační a diskurzní. Sociální deixe se týká všech výrazů, které zdůrazňují sociální postavení účastníků komunikační události. Její prostředky se používají pro vyjádření zdvořilosti resp. sociální blízkosti či distance. Zvláštním případem je oslovení a s ním spojený výběr mezi tykáním a vykáním. Užití té či oné formy závisí na konkrétní komunikační situaci, sociální struktuře a zvyklostech resp. úzu. Situační deixe se zaměřuje na parajazykové prostředky, jako je mimika, gestikulace, intonace, řeč těla, ale i mimojazyková situace komunikační události a veškeré s tím spojené faktory (například zda je mluvčí ve spěchu, jeho postavení vůči adresátovi, průvodní okolnosti výpovědi apod.). Diskurzní deixe zahrnuje výrazy *ale, proto, tedy, tak, přesto, vlastně, ostatně* apod., které se vztahují k samotné výpovědi resp. její části nebo částem předchozím či následujícím. V zásadě tak indikují, že bude diskurz pokračovat dále z pohledu mluvčího, adresáta nebo třetí osoby. Jejím specifickým rysem je tedy linearita, která tento typ deixe odlišuje od primární deixe nebo anafory, jež jsou založeny na anaforických nebo kataforických koreferenčních vztazích. Na závěr můžeme konstatovat, že deiktika mají svou určitou sémantickou jednotu, zároveň jsou ale jen základem pro přesnější stanovení situačně závislé reference (ERNST 2002, ARUŤUNOVOVÁ, PADUČEVOVÁ 1985, MACHOVÁ, ŠVEHLOVÁ 1996).

Při konkrétním zkoumání pragmatických faktorů tlumočení můžeme vyjít z pragmatického chápání mluvního aktu, jež uvádí TEUN VAN DIJK (1989). VAN DIJK (1989: 19 – 26; kurz. původní) nejprve zdůrazňuje roli analýzy pragmatického kontextu (situace), v němž byl řečový akt vykonán. Pojem pragmatický kontext chápe jako „teoretickou a kognitivní abstrakci nejrůznějších fyzikálně-biologických a jiných situací“, a proto je nutné vycházet jen z těch prvků řečové situace, které jsou relevatní pro správné po-

chopení nejen významu resp. reference, ale i pragmatických cílů a intencí. Schéma pragmatického kontextu tvoří „*výchozí kontext* komunikace". Ten zahrnuje nejen informace obecného charakteru (tzv. rámce), ale i údaje vztahující se ke konkrétní řečové situaci, tedy informace o událostech a jednáních, k nimž došlo bezprostředně před daným řečovým aktem, a globální informace o všech předcházejících situacích a událostech, o jejich strukturách a procesech. Další složkou formulující schéma pragmatického kontextu je „sociální *kontext*", zejména jeho interpretace ze strany účastníků komunikace, který je založen na hierachické struktuře pragmatických kontextů[12]. Jak totiž uvádí VAN DIJK, proto, abychom mohli určit, zda je řečový akt přijatelný, je nutné si nejprve uvědomit obecné vlastnosti sociálních podmínek, za kterých je interakce realizována, a poté se věnovat detailnějším rysům dané situace. „*Obecný sociální kontext*" mohou tvořit kategorie typu osobní (soukromé), veřejné, institucionální (formální) a neformální. Sociální kontexty lze potom podrobněji analyzovat v rámci dalších kategorií, jako jsou pozice určující konkrétní roli komunikantů (např. role, statuty), vlastnosti (např. pohlaví, věk), vztahy (např. nadřazenost, autorita) a více méně zakotvené, často institucionalizované funkce (např. otec, sluha, soudce). Oba soubory kategorií jsou vzájemně provázany. Do této vazby navíc vstupují „*konvence*" (ustálený soubor pravidel, zvyklostí a hodnot), které určují, jaké druhy jednání mohou být vykonány a jak se tato jednání asociují s konkrétními pozicemi, funkcemi, kvalitami či vztahy. Dále pak můžeme analyzovat specifické vlastnosti a vztahy mluvčího, jeho předešlé chování resp. jednání, a rovněž obsah předchozích řečových aktů, a přejít tak k analýze vnitřní struktury mluvčího, tj. jeho znalostí a názorů, potřeb, přání a preferencí, vztahů a postojů, citů a emocí. Poslední součástí pragmatického kontextu je „*sebeanalýza*" ze strany posluchače. Mluvčí tak musí kromě výše uvedených informací zohlednit i svého komunikačního partnera. Posluchač naopak porovnává tyto před-

[12] Sociální kontext rovněž představuje abstrahovaný model reálných sociálních situací. To znamená, že všechny charakteristické rysy, jež neurčují chování komunikantů, jsou sociálně nerelevantní.

poklady provedené mluvčím se svými vlastními znalostmi o sobě, přáními, vztahy a emocemi. VAN DIJK na závěr dodává, že pragamtické kontexty nejsou statické veličiny, nýbrž se neustále mění. Analýza pragmatického kontextu je tak neustálý proces, který nám nakonec pomůže určit povahu řečového aktu a jeho přijatelnosti v konkrétní situaci ze strany adresáta.

Nicméně definitivní vnímání určitého řečového aktu je zpravidla založeno na analýze samotné výpovědi. VAN DIJK (1989: 31 – 35) se pokusil shrnout charakteristické příznaky výpovědí, které definují typ provedeného řečového aktu, tj. jazykové prostředky, které mohou plnit funkci indikátorů ilokutivního aktu. Z hlediska sémantického se jedná o referenci (např. označení účastníků komunikace, daných objektů, označení charakteristických rysů pragmatického kontextu a vztahů mezi komunikanty, označení stavů, událostí a jednání či označení různých modalit jako čas, možné světy, závazky atd.) a obecné znalosti o světě (tzv. rámce). Syntax zahrnuje typy vět z hlediska postoje mluvčího ke skutečnosti resp. modality (oznamovací, tázací, žádací), slovosled a aktuální větné členění, syntaktické funkce (subjekt, nepřímý objekt atd.) spojené se sémantickými funkcemi a rozdělením komunikantů v pragmatické situaci, čas, který poukazuje na to, kdy k události dojde, kategorie vidu a způsobu, které mohou způsobit zabarvení významu, a pořadí vět, které určuje hranice a pořadí řečových aktů a upozorňuje na to, na základě kolika propozic je proveden řečový akt. Z lexikální resp. morfologické vrstvy může jmenovat výběr slov ve vztahu k možným referentům (deiktické prvky a predikáty jednání), explicitní performativní formule, ustálené výrazy jako *не так ли*, *так ведь, не правда ли*, které určují podmínky řečových aktů (možnost jeji provedení či pravdivost), slova typu *пожалуйста*, která vyjadřují prosbu, a pragmatické částice, jež definují vztah mluvčího k propozičnímu obsahu výpovědi nebo k adresátovi. Z hlediska využívání suprasegmentálních prostředků má zásadní vliv intonace, logický přízvuk a tempo řeči, výška tónu, hlasitost, které slouží pro označení vztahů a emocí mluvčího, a tudíž i příslušného typu řečového aktu. Konečně z paralingvistických prostředků můžeme vybrat různé deiktické pohyby a jiná gesta, výrazy obličeje, pohyby

těla a fyzické kontakty mezi účastníky interakce (odstup mezi nimi, stisknutí ruky, pohlazení). VAN DIJK (1989) zdůrazňuje, že konkrétní řečový akt nelze určit jen na základě izolovaných elementů, nýbrž všech úrovní včetně pragmatického kontextu.

2. PRAGMATIKA PŘEVODU

Vzhledem ke tomu, že tlumočení je relativně mladou disciplínou, vycházíme v rámci mezijazykové zprostředkované komunikace i z teorií, které se týkají psaného překladu popř. obecně převodu.

Poznali jsme již, jak problematický a nejednoznačný je předmět pragmatiky v rámci jazykovědy. Ne jinak tomu je v překladu a tlumočení. V souladu s názorem KNITTLOVÉ (1981) je otázka pragmatického aspektu překladu složitá, nesnadná, zatím nedostatečně prozkoumaná, ale přitom důležitá oblast. Pokud budeme chápat překlad jako převedení obsahu originálu prostředky cílového jazyka, pak víme, že se na obsahové složce jazykového vyjádření nepodílí pouze základní denotativní význam, ale i prvky konotativní, určené funkčně-stylistickým a expresivním zabarvením výpovědi, a také pragmatické, jež zohledňují účastníky komunikačního aktu. Všechny tyto komponenty jsou vzájemně provázány, a proto má pragmatická stránka často vliv na převod zbylých významů.

2.1 LIPSKÁ ŠKOLA (JÄGER, KADE, NEUBERT)

Hlavní pozornost problematice ekvivalence a pragmatického aspektu překladu věnují lipští teoretikové v čele s ALBRECHTEM NEUBERTEM (1968, 1999). Pod pojmem pragmatika rozumí disciplínu, jež popisuje roli mluvčích a adresátů v komunikaci, zkoumá, jaké volí mluvčí jazykové prostředky a jak tyto prostředky interpretuje adresát. Jazyková informace je vždy výběrová a představuje jen část z toho, co lze fakticky sdělit. Mluvčí se rozhoduje podle mimojazykové situace, podle svého vztahu k sdělení, podle záměru, cíle a způsobu sdělení a podle typu adresáta. Obdobně provádí adresát inter-

pretaci sdělení na základě odhadu, do jaké míry je smysl závislý na situaci, na vztahu odesílatele k předávané informaci a jeho záměru a na základě svých jazykových i mimojazykových zkušeností. Pokud překlad považujeme za charakteristický případ komunikace, odvíjí se jeho pragmatika od změny příjemce na cílové straně. Pragmaticky ekvivalentní resp. adekvátní překlad zachovává pragmatiku tím, že se přizpůsobuje pragmatickým pravidlům cílového jazyka. Nový text tak vzniká v rámci pragmatické rekonstrukce, nikoliv pouhé gramaticko-sémantické substituce. Aby překlad vyvolal u jeho příjemce odpovídající reakci shodnou s reakcí příjemce originálu, nestačí nalézt pouze vhodný smyslový ekvivalent, ale je nutné provést tzv. pragmatickou adaptaci výchozího textu, která usiluje o korekci určitých sociálně-kulturních, psychologických a dalších rozdílů mezi příjemci originálu a překladu. NEUBERT v této souvislosti uvádí, že text, který sémanticky odpovídá textu originálu, je zahrnut do „sítě pragmatických vztahů" jazyka překladu (cit. dle ŠVEJCER 1973: 242). Důležité pro překladatele i tlumočníka je, aby zohlednili vztahy mluvčích a jazykových prostředků ve výchozím i cílovém jazyce, zvládli jejich vrstvení, distribuci, systém. Gramatické a lexikální složky pak tlumočník volí i na základě kvalit mluvčího, jeho věku, původu, sociálního prostředí, stupně vzdělání, jeho aktuální situaci, ve které se nachází, motivů ke komunikaci, jeho komunikačních partnerů a stylu jeho vyjadřování.

NEUBERT (1968, 1999) definoval v rámci pragmatických aspektů translace čtyři pragmatické typy textů podle zaměřenosti (resp. skoposu) originálu a translátu: 1. texty s potenciálně identickým okruhem adresátů, které nejsou zvlášť orientovány na výchozí či cílovou čtenářskou obec, jejich pragmatická stránka je spíše odsunuta do pozadí (veškerá vědecká a technická literatura, odborné texty); 2. texty zaměřené speciálně na příjemce výchozího jazyka (reklamní texty, texty, týkající se organizace politických, právních a kulturních institucí), u kterých translace odporuje komunikativním účelům a nejsou tak snadno přeložitelné; translátу obsahují buď bezprostřední zaměřenost na originál, čímž dochází k efektu odcizení a doslovnému překladu, nebo se blíží

prvnímu pragmatickému typu a přizpůsobují se horizontu očekávání a pochopení příjemce cílového jazyka, což se zase projevuje značnými zásahy do originálu (doplnění, vynechávky); 3. texty s dvojí zaměřeností, jejichž originál je primárně zakotven v diskurzní kultuře výchozího jazyka, ale zároveň je relevantní pro potenciálního adresáta cílové kultury (umělecké literatura), a překladatel se tak setkává s celou řadou pragmatických odlišností mezí výchozím a cílovým jazykem; 4. texty orientované přednostně na uživatele cílového jazyka, jako jsou různé informační materiály, ale i bilaterální a unilaterální konsekutivní tlumočení; vysílatel sice vytváří text již s ohledem na předpokládané reakce cizojazyčného příjemce, ale překladatel resp. tlumočník se na základě rozsáhlých jazykových znalostí i mimojazykových informacích o adresátech a jejich pravděpodobných reakcích zpravidla nevyhne zásahům do komunikátu se zřetelem na jeho pragmatické aspekty. V translatologické praxi se samozřejmě setkáváme s různými variacemi těchto čtyř pragmatických typů a přechody mezi nimi. A i když se míra pragmatických aspektů liší v závislosti na daném typu textu, překladatel a tlumočník je musí vždy brát na vědomí.

Oblast pragmatiky překladu důkladně zpracoval i GERT JÄGER (1966), který vymezil 4 pragmatické aspekty. První z nich spočívá v samotné existenci textu, v tom, co má být sděleno, druhý hodnotí, do jaké míry by měl být určitý smysl obsažen v komunikaci prostřednictvím textu, třetí je spojen se způsobem jazykového ztvárnění, kam patří též netradiční použití jazyka, a čtvrtý určuje volbu konkrétních výrazových prostředků na základě specifických rysů mluvčího i adresáta a také zaměření textu, účelu a způsobu sdělení. Jelikož se uvedené aspekty zabývají přímo jazykovými prostředky, označuje je JÄGER (1966) pojmem vnitrojazykový pragmatický význam (na rozdíl od mimojazykového pragmatického významu, jež souvisí se situací a její inter-

pretací)[13]. Do vnitrojazykového pragmatického významu spadá zařazení konkrétních jazykových prostředků do příslušného funkčního stylu, příslušné stylistické roviny, rejstříku atd., což se vyjadřuje stylistickým zabarvením či určitou relevantní frekvencí daného prostředku (emocionálního, expresivního, estetického, hodnotícího), aplikací příslušného jazykového útvaru či vrstvy a nekonvenčním použitím řečových prostředků. Rozhodující přitom je, která funkce jazyka či jaký typ informace je dominantní. Tlumočníci se pak liší v tom, jaké vybírají lexikální prostředky, používají-li slova v základním či odvozeném, sekundárním, případně periferním významu, zda volí obvyklé, tradiční nebo originální obrazové prostředky, jakou zachovávají míru expresivity, zda udržují nebo porušují větné celky, v míře explicitnosti ve vyjadřování vztahů, přesnosti či vágnosti mezivětných vztahů, respektování zásad funkční větné perspektivy, návaznosti myšlenkových sledů, organizaci sdělení apod. (KNITTLOVÁ 1981). Tento typ pragmatického významu se tedy realizuje na rovině sémantické a syntaktické, jež se navzájem doplňují. Syntaktická rovina kombinuje, organizuje a hierarchizuje sémantické významy a slouží i k uspořádání na rovině výpovědního dynamismu, aktualizuje jeden z potenciálních významů znaků, monosémantizuje je.

[13] Hranice mezi lingvistickými fakty a mimojazykovými jevy však není jednoznačná. Mimojazyková situace má například vliv na objem převáděné informace, a tím i na množství a typ jazykových prostředků (KNITTLOVÁ 1981).

2.2 FORMÁLNÍ A DYNAMICKÁ EKVIVALENCE (NIDA)

Základní princip překladatelského procesu spočívá v převedení sémantického a pragmatického invariantu z výchozího kódu do kódu cílového[14]. Invariant významu se zakládá na ekvivalentnosti informačního obsahu textu výchozího a cílového, přičemž informační obsah je chápán jako sled znaků, který je schopen u příjemce vyvolat určitou reakci, jež by měla přibližně odpovídat záměru sdělovatele. Zatímco zachování sémantického invariantu je více méně samozřejmým úkolem pro překladatele i tlumočníka, dodržet invariant stylistický je už náročnější a ne vždy se dostatečně respektuje. Ani oblast pragmatického invariantu nelze tak snadno uchopit a objektivně popsat, a tím zůstává často v pozadí jako spíše fakultativní záležitost. Pro dosažení optimálního převodu je ale nutné zachovat všechny objektivně možné invarianty. Otázka pragmatiky je tak úzce spjata s principem adekvátnosti resp. ekvivalence překladu. Této problematice se věnuje EUGENE NIDA (1964, 1969a, 1969b), který uvádí rozdíl mezi formální a dynamickou ekvivalencí. Zatímco formální ekvivalence je založena na porovnání formálních a smyslových struktur sdělení ve výchozím a cílovém jazyce, ekvivalence dynamická zohledňuje to, jak dané sdělení chápou jeho recipienti a jak je dosaženo ekvivalentního efektu originálu a překladu.: "[protože identické ekvivalenty neexistují], musíme při překladu usilovat o to, abychom nalezli nejbližší možný ekvivalent. V zásadě však existují dva odlišné typy ekvivalence: … formální a … dynamický. Formální ekvivalence svoji pozornost zaměřuje na sdělení samotné, pokud jde jak o formu, tak i obsah. Při takovém překladu jde o to, aby sdělení v cílovém jazyce co nejvíce odpovídalo jednotlivým prvkům v jazyce originálu. Naproti tomu překlad, který chce docílit dynamickou,

[14] Invariant, neměnná část v procesu překladu, chápeme jako funkční obsah výchozího sdělení, jeho smyslovou stránku (sémantickou, pragmatickou), jež je určena komunikačním pokynem a funkčními charakteristikami tlumočené výpovědi (viz JACOBSON a jeho členění výpovědí podle jejich dominantní funkce referenční, expresivní, poetické či fatické) a zároveň vztahem mezi nimi (ŠVEJCER 1973).

spíše než formální ekvivalenci, je založen na principu ekvivalentního efektu. … Vztah mezi příjemcem a sdělením byl měl být v zásadě stejný jako vztah, který existoval mezi původním příjemcem a sdělením. … Překlad podle dynamické ekvivalence se snaží o naprostou přirozenost výrazu, pokouší se o to, aby byl příjemce konfrontován s odpovídajícími způsoby chování v kontextu jeho vlastní kultury." (NIDA 1964: 159) Tlumočník se tak snaží najít optimální řešení převodu tím, že si vytváří hypotézu o tom, jak asi bude reagovat příjemce na tu kterou variantu překladu, což je mimochodem jeden z prvků pravděpodobnostního prognózování. Dynamická ekvivalence se tak zakládá na pragmatických aspektech výpovědi, jelikož zajišťuje, aby mimojazyková reakce cílového příjemce na sdělení originálu odpovídala mimojazykové reakci příjemce na sdělení ve výchozím jazyce. Tyto reakce přitom nezahrnují pouze pochopení informace obsažené ve sdělení, ale i vnímání dalších funkčních charakteristik. Vzhledem k odlišné kulturně-historické zkušenosti recipientů však často není možné dosáhnout úplné shody těchto reakcí.

Na NIDU navazuje ŠVEJCER (1973), který přirovnává dynamickou ekvivalenci k pojmu funkční ekvivalence. Za adekvátní považuje překlad, který odráží komunikační pokyny vysílatele. I ALBRECHT NEUBERT (1966) se zabývá překladatelskou adekvátností a vymezuje dva její druhy – sémantickou, kterou chápe jako převod obsahu originálu se zachováním jazykových norem překladu, a pragmatickou, která kromě toho předpokládá zohlednění pranagmatického prvku sdělení a výrazně se odvíjí i od účelu komunikace. Jak zdůrazňuje ŠVEJCER (1973), nelze podléhat dojmu, že pragmaticky adekvátní text za každou cenu posílí jeho sémantiku. Zásadní je především snaha o dosažení optimálního produktu, komunikativní invariantnosti, která je výsledkem pragmatické, sémantické a funkčně-stylistické adekvátnosti.

2.3 PRAGMATICKÉ ASPEKTY PŘEKLADU (ŠVEJCER, KOMISSAROV, BARCHUDAROV)

KOMISSAROV (2001) shrnuje výše uvedené poznatky a vyděluje čtyři typy pragmatické adaptace. První typ má za úkol zajistit adekvátní pochopení ze strany adresáta cílového jazyka. Překladatel se v tomto případě orientuje na „průměrného" recipienta a do původního sdělení vkládá dodatečné informace, vynechává redundantní údaje, generalizuje či konkretizuje. Týká se to zejména reálií, ať už geografických nebo společensko-kulturních. Druhý typ pragmatické adaptace usiluje o správnou recepci obsahu originálu tak, aby sdělení v cílovém jazyce získalo emocionální účinek výchozího textu. Spočívá v tom, že v každém jazyce existují názvy různých objektů a situací, které vyvolávají specifické asociace u nositelů daného jazyka, které však mohou být nesrozumitelné pro příjemce překladu. Třetí typ již zohledňuje konkrétního adresáta a konkrétní komunikační situaci pro dosažení požadovaného účinku, a proto jsou odchylky od výchozího sdělení výraznější. Tlumočník tak například nepřevádí přímo to, co je řečeno, nýbrž to, co má mluvčí na mysli, nebo volí jazykové i mimojazykové prostředky zcela odlišné od původního sdělení. Do čtvrtého typu pragmatické adaptace KOMISSAROV (2001) řadí případy, kdy překladatel usiluje o dosažení zcela jiného cíle, který není přímo spojen s přesnou reprodukcí originálu. Výsledkem může být dokonce zkreslení celé předlohy. Činnost překladatele již však nelze chápat v běžném slova smyslu[15].

BARCHUDAROV (1975) řadí do pragmatiky v lingvistice vše, co je spojené s různým stupněm chápání jazykových jednotek v konkrétních promluvách ze strany účastníků komunikativního procesu i s jeho různou interpretací na

[15] Jedná se např. o filologický překlad a zachování zvláštností originálu v překladu i na úkor porušení normy či úzu cílového jazyka nebo zjednodušený resp. přibližný překlad, kdy konkrétní příjemce požaduje převod jen vybraných nebo obecných prvků obsahu originálu. Do tohoto typu patří rovněž modernizace překladu nebo situace, kdy je překlad ovlivněn politickými, ekonomickými, osobními a dalšími důvody, jež nemají žádný vztah k překládanému textu.

základě jazykové i mimojazykové zkušenosti účastníků komunikace. Pragmatická funkce překladatele resp. tlumočníka spočívá v tom, že přizpůsobuje text resp. sdělení adresátovi s odlišným zázemím, musí tedy sledovat rozdíl v mimojazykové skutečnosti, rozdíly ve znalosti této skutečnosti, situace, v níž dochází ke komunikaci. To znamená, že překladatel musí řešit problematiku, která souvisí se slovy označujícími předměty nebo jevy těsně spjatými s historií, kulturou, ekonomií a způsobem života, které nemají ekvivalenty v cílovém jazyce. BARCHUDAROV (1975) a ŠVEJCER (1973) zařazují tyto reálie do skupiny tzv. bezekvivalentní lexiky nebo nulové sémantické korespondence, jež zahrnuje názvy institucí, novin, časopisů, zeměpisné názvy, jejichž ekvivalenty nejsou v jazykové zkušenosti recipientů, názvy národních jídel, šatstva, tanců a her, politických organizací a dalších společenských jevů.

Jedná se o mimojazykové faktory, ale aby překladatel nebo tlumočník mohl překonat rozdíly v prostředí jazykových sfér, musí právě velmi často do textu doplňovat další nezbytné informace a naopak vypouštět redundantní detaily nebo prvky, které lze snadno odvodit z kontextu. Míra provedené změny závisí vždy na funkci dané jednotky, na její relevanci a funkčním stylu, ve kterém se informace předává. Pro převod reálií slouží překladateli resp. tlumočníkovi takové postupy jako transliterace, kalkování nebo vysvětlující překlad. Jejich použití nezávisí jen na národní specifičnosti příjemce, ale i dalších jeho charakteristikách jako jsou asociace s předmětem a příslušné konotace nebo úroveň znalosti předmětu. Překladatelské řešení může ovlivnit funkce, kterou reálie plní v daném sdělení, a případně reálii i zcela vynechat a nahradit ji generalizací. Pokud není přesnost korespondence funkční, lze pro převod reálií využít i analogii. Překladatel někdy ani nemusí reálii nutně vysvětlovat, pokud by byl takový popis příliš složitý a zbytečně by zatěžoval sdělení nepodstatnými informacemi. V takovém případě plně postačí reálii parafrázovat a zformulovat ji obvyklejší a srozumitelnější formou pro cílového adresáta. Některé reálie plní jak funkci denotativní, tak i expresivní, čímž zdůrazňují autentičnost výpovědi, která vzápětí získává odstín místního

koloritu. Týká se to i transliterovaných cizích slov v překladech. Transliterace se zpravidla využívá v případě, kdy je smysl dané jednotky ve výpovědi zastoupen v takové míře, že ji nelze vypustit ani jinak pozměnit podle v rámci ostatních překladatelských řešení. Kromě toho záleží i na frekvenci výskytu dané jednotky v textu, na základě které pak překladatel kombinuje transliteraci s dalšími platnými postupy. Význam bezekvivalentní lexikální jednotky může dokonce v některých žánrech (nejčastěji v beletristice) vyplývat z pouhého kontextu. Pragmatický aspekt neobsahuje výhradně věcné informace o mimojazykové skutečnosti (otázky reálií), ale vzhledem k odlišné situaci respektuje i společenské konvence daného jazykového společenství, společenská klišé, řečové signály zaměřené na udržování kontaktu mezi účastníky komunikativního aktu nebo tradiční stylizace některých literárních útvarů a formulací tak, aby byl výsledný efekt výchozího a cílového komunikátu pokud možno stejný.

ŠVEJCER (1973: 244) zdůrazňuje důležitost pragmatického faktoru jako jednoho z „filtrů“, který určuje nejen způsob realizace procesu překladu, ale právě samotný objem předávané informace v překladu. Jedná se o dilema, zda se přiklonit k explikaci (danou informaci slovně vyjádřit) nebo zvolit implicitní vyjádření (informaci do sdělení nezapojit) [16]. Tyto dvě protichůdné tendence jsou zásadní pro pochopení podstaty pragmatické adekvátnosti.

[16] KNITTLOVÁ (1981: 61, 1995: 7–8) vysvětluje tento jev na modelu komunikačního kanálu podle EUGENA NIDY a CHARLESE TABERA (1969):

> Nida dokazuje, že text je charakterizován dvěma rozměry, délkou a obtížností. U běžného komunikativního aktu v rámci jednoho jazyka prochází text přijímacím kanálem hladce, přijímací kanál je uzpůsoben pro přijímání informací v témže kódu. Jakmile jde však o překódování z jednoho jazyka do druhého, přijímací kanál cílového jazyka není naladěn na informace výchozího jazyka, má menší kapacitu, je užší, porozumění je obtížnější, proto se text musí přizpůsobit světlosti kanálu. A toho se dosáhne tak, že snížíme rozměr obtížnosti za cenu prodloužení textu. Delší text obsahuje více redundantních slov, která se dostanou do textu vyzvednutím implicitně obsažených informací do roviny explicitní.

Zároveň však varuje před tím, že nadbytek vysvětlujícího určení (substantiv a adjektiv) může změnit ladění komunikátu, který se stane „příliš explikativním, popisným, logickým, těžkopádným, šedivým. (V češtině se tím výrazně zvýší jeho nominální charakter.) Proto musí překladatel usilovat i o kompenzaci směrem ke kompresi.

Jejich výběr je různě uplatňován ve vztahu k odesílateli výchozího jazyka a příjemci jazyka cílového – co je pro jednoho jasné bez dalšího vysvětlování, může být pro druhého bez dodatečné informace nesrozumitelné a naopak. Pragmatická adaptace se přitom neomezuje na pouhé přidávání či ubírání prvků promluvy s ryze informačním resp. denotativním charakterem či jinou funkcí (např. metalingvistickou). Může docházet ke změne strukturace výpovědi (vztahu tématu a rématu), která ovlivňuje smyslovou strukturu textu, ke spojování vět, kompenzaci vynechaných elementů a zásahům do syntaktické struktury textu.

V souladu s výše uvedeným poznatky o bezekvivaletní lexice a pro účely našeho tlumočnického výzkumu má bezprostřední význam teorie situativního (denotativního) modelu, o kterém se zmiňuje ŠVEJCER (1973: 56): „В основе ситуативной модели лежит мысль о том, что одна и та же предметная ситуация может быть описана по-разному, с помощью разных наборов семантических компонентов, отражающих различные ракурсы рассмотрения отношений и связей между предметами.“ Každý jazyk preferuje vlastní způsob vyjádřování předmětných situací, určité jejich prvky zachovávají, jiné – vyplývající zpravidla z kontextu či situace – naopak nevyjadřují vůbec. Z hlediska překladatelského procesu se jedná o jistou nadstavbu resp. doplnění sémantického modelu. Umožňuje totiž popsat a vysvětlit ty transformace, jež přesahují rámec vztahu mezi smyslem a textem, ve kterém je smyslová struktura promluvy neměnná a variabilní jednotky tvoří její lexikální rovina a syntaktická struktura. Jazyková výpověď obsahuje vždy informaci o nějaké situaci. Překladatel tak vychází z textu originálu, interpretuje význam jeho jazykových jednotek v kontextu a na základě toho vysvětluje, jakou reálnou skutečnost originál popisuje. Při tlumočení zahrnuje tento situační model nejen souhrn sémantických příznaků, které odrážejí denotativní komponent jazykovými prostředky, ale též mimojazyková skutečnost, pod jejímž vlivem tlumočník uskutečňuje převod postupující informace do cílového jazyka.

3. VÝZNAM PRAGMATIKY PRO KOMPLEXNÍ HODNOCENÍ MEZIJAZYKOVÉ ZPROSTŘEDKOVANÉ KOMUNIKACE

3.1 PŘEKLAD VERSUS TLUMOČENÍ

Doposud jsme na problematiku pragmatických aspektů pohlíželi obecně a nerozlišovali jsme mezi překladem a tlumočením. Tlumočení je zvláštním druhem komunikace, převážně verbálním, které zprostředkovává činnost mezi odesílatelem a příjemcem. Podle názoru JANY HOLŠANOVÉ (1987) tlumočník přijímá informace z komunikátu ve výchozím jazyce, kombinuje je se svými jazykovými, encyklopedickými a odbornými znalostmi a zapojuje je do kontextu jazykového a mimojazykového, jako je právě situace, v níž komunikace probíhá, vztah a strategie komunikačních partnerů, jejich sociálně-psychologická podmíněnost, neverbální chování, kulturní a společenské pozadí jazykových společenství a další. Pro správné porozumění výchozího textu musí být tlumočník schopen vytvářet nejen lingvistické, kognitivní, ale i situační a pragmatické inference. V případě konsekutivního tlumočení je tlumočník v přímém kontaktu s řečníkem a má možnost čerpat další informace i ze suprasegmentálních, neverbálních prostředků.

Tlumočení znamená adekvátní převod informace do cílového jazyka a dosažení shodného komunikačního efektu v souladu se záměrem řečníka. Na rozdíl od překladu je však tlumočník časově omezen a adekvátnost sdělení je výsledkem 3 faktorů: dominantní informace (denotativního významu spojeného s označením objektu), dále emocionálních, expresivních a stylistických (konotativní význam) a konečně adicionálních, které jsou závislé na celkové situaci a kontextu (pragmatický význam). Rozhodujícím faktorem při tlumočení jsou dominantní jednotky a situace. Naopak při překladu představuje základní informační hodnotu obsah i forma a situaci překladatel navozuje pouze pomocí jazykových prostředků. Společný pro obě disciplíny je inva-

riant (viz výše), to co zůstává konstantní za každé situace, tj. shodný sémantický obsah výchozího textu a cílové promluvy.

Pro tlumočníka, který zohledňuje jak sémantickou výstavbu výchozí promluvy, tak i situační faktory (mimojazykovou skutečnost), má prvořadý význam promluva jako celek, tj. jednak vlastní prostředky jazykové (lingvální, kontextuální a paralingvální), jednak prostředky mimojazykové. FORMÁNKOVÁ (1981) říká, že kromě lingválních prostředků, které vyjadřují věcný obsah, dominantní informaci, se na výstavbě promluvy při jejím převodu do cílového jazyka (konsekutivním tlumočení) výrazně podílejí i prostředky kontextuální, které modifikují smysl buď jednotlivých pojmenování, nebo celé výpovědi. Mezi takové prostředky můžeme v ruštině řadit kontextuální faktory lexikální povahy (např. modální částice resp. zájmena, vsuvky a různá expresivní spojení typu *уж и, неужели, разве, какой такой, ну да, да что*), pro jejichž převod do češtiny tlumočník využívá emocionálně příznakovou intonaci. Může se však jednat i o záměrné použití intonace, zdůraznění a zejména aktuální členění výpovědi. Postavení jádra a východiska promluvy ovlivňuje vztah mezi příjemcem a adresátem, v dialogu vyjadřuje kontakt, působí na expresivitu a emocionalitu. Zpravidla dochází k záměrné záměně objektivního členění za subjektivní (autor klade na první místo či do středu rématické prvky sdělení za účelem dosažení svého postoje k předávané informaci), což je zároveň jeden z prostředků redukce (viz níže). I celkové rozvolnění textu může podpořit vazbu pro konkrétního příjemce. Naopak, jak uvádí FORMÁNKOVÁ (1981), paralingvální prostředky mohou výchozí promluvu v cílovém jazyce redukovat, popř. ji aktualizovat. Výrazné zabarvení hlasu tlumočníka může natolik zdůraznit sémantický obsah sdělení v cílové promluvě, že adicionální informaci není nutné převést, aniž tím utrpí komunikační efekt. To se týká i dalších fonických prostředků, jako jsou tempo řeči, pauzy, zdůraznění a další. Jelikož tlumočník zohledňuje i postoje a stanoviska, která řečník zaujímá k projevu, může intonaci řečníka nahradit odpovídajícími lexikálními prostředky, aniž by došlo k neutralizaci výpovědi.

Není totiž důležité, jakými prostředky bude promluva v cílovém jazyce předána, jde zejména o zachování jejího komunikačního efektu. Kromě fonických prostředků řadíme do této skupiny i prostředky mimovolní, které se projevují zejména při spontánním nepřipraveném projevu (bilaterálním konsekutivním tlumočení). Mluvčí se soustředí na skutečnost, již se snaží vyjádřit, a často pak dochází k rozpadu větné konstrukce a zaniká logická návaznost myšlenek. Tyto prostředky narušují syntaktická pravidla, izolují jednotlivé jazykové jednotky, mohou vést k nefunkčnímu opakování slov apod. Konsekutivní tlumočení (popř. tlumočení z listu) je situace kontaktová. Tlumočník má možnost bezprostřední reakce na vnější podněty ze strany mluvčího a adresáta, kteří vytvářejí situaci projevu. Důležitou roli hrají tedy i faktory mimojazykové (mimika, gesta, zdůraznění, výraz mluvčího, intonace, tempo řeči), jež jsou zpravidla v souladu s objektivními (prostředí, situace, adresát) i subjektivními (projev mluvčího) činiteli. Podle FORMÁNKOVÉ (1977, 1981) je tedy pro vytvoření odpovídajícího efektu cílové promluvy nezbytné přihlédnout i k celkové situaci, za níž je informace převáděna. Na tlumočníka nepůsobí pouze skutečnost vyjádřená jazykovými prostředky jako při překladu, ale i skutečnost reálná, mimojazyková, kterou tlumočník přímo vnímá, proto zaujímá situační model (viz výše) nejdůležitější postavení při tlumočení. Čím méně je tlumočník v kontaktu s příjemcem (srov. různé aspekty tlumočení), tím menší vliv má mimojazyková skutečnost na výsledek tlumočnického procesu (mimojazykové aspekty jsou omezeny jen na psychologické a některé objektivní činitele, jako např. prostředí, v němž je projev převáděn), a tlumočení se tak více přibližuje úrovni překladu (FORMÁNKOVÁ 1981).

3.2 STYL A CHARAKTER PROMLUVY

Každá informace se skládá ze složky obsahové (působení mluvčího na adresáta) a složky signální (konotace, mimojazyková skutečnost). První z nich je odrazem denotativní funkce a je tedy nositelem explicitního předání dominantní informace v cílové promluvě. Signální složka má však charakter implicitní a je nositelem adicionální informace:

> Jejím úkolem je aktualizovat obsahovou složku promluvy (neúplná dominatní informace je obohacována o implicitními prvky v závislosti na situaci); umožňuje uskutečnit kontakt mezi mluvčím a adresátem, a to ve smyslu expresívnosti, emocionálnosti, modálnosti atd. Na rozdíl od obsahové složky je signální složka plně závislá na situaci, v níž je promluva převáděna do cílového jazyka. Sémantický obsah je tak v jejím rámci vyjádřen zvláštním výběrem slov: kombinace částic, zvolacích zájmen, citoslovcí, fonickými prostředky. Jsou to otevřené útvary, které zpravidla udávají tón dorozumívání mezi mluvčím a adresátem. Jsou vlastní přímé řeči, tvoří jakousi nadstavbu nad denotativní funkcí převáděné informace. Signální složka může tvořit i základ situačního modelu (bilaterální konsekutivní tlumočení). Tlumočník si vypomáhá danou složkou též v případě, když není zcela přesvědčen o správnosti obsahové složky funkčního ekvivalentu (intonace, zdůraznění, zbarvení hlasu). Zejména kombinace s implicitními složkami umožňuje adekvátní převod, aniž by došlo k narušení komunikačního efektu. (FORMÁNKOVÁ 1981: 223)

Míra převodu pragmatického aspektu závisí na tom, jaký styl je při tlumočení uplatňován. V případě konsekutivního tlumočení se nejčastěji setkáváme se stylem odborným, publicistickým a hovorovým.

Odborný styl je charakteristický odbornými výrazy a syntaktickými konstrukcemi (popis výkladový a odborný), jež mohou tlumočníkovi působit obtíže. Expresivní, frazeologické a další emotivní či pragmatické prvky se v projevech daného slohu vyskytují jen okrajově a většinou souvisí jen s eventuálním subjektivním hodnocením autora projevu. Za účelem předání vlastního názoru na dané téma resp. zesílení zájmu posluchače o zaujetí postoje k jed-

notlivým stanoviskům se u mluvčího projevuje tendence k užívání řečnického či hovorového stylu. Podíl pragmatických aspektů značně vzrůstá a tlumočník začíná reagovat i na situaci, mimojazykové podněty odesílatele (např. v závěrečné diskuzi).

V *publicistickém stylu* se odborná terminologie přesouvá na druhé místo a prvořadé postavení zaujímají běžná slova, kterými tlumočník převádí informace o určitém jevu. Pokud se odborný výraz přeci jen vyskytne, mluvčí jej zpravidla vzápětí vysvětlí a tlumočník tak může vycházet z širšího kontextu. Mnohem náročnější na převod je v tomto slohu, jenž tíhne až k nadsázce, mluvčího hodnotící postoj kvantitativní a citový, kdy se do promluvy dostávají výrazové prostředky expresivní, frazeologické konstrukce, mezinárodní slova a slova z profesionálního prostředí. Čím více je mluvčí subjektivní, tím obtížnější je převod do cílového jazyka. Tlumočník nesmí připustit doslovný převod adicionální informace, musí mít v první řadě na paměti zachování cílového efektu a dynamického napětí mezi jazykovou a mimojazykovou skutečností. FORMÁNKOVÁ (1979) dodává, že pokud si tlumočník nevybaví ekvivalent k danému výrazu bezprostředně, musí provést určité vyrovnání na jiném místě kontextu nebo jinými prostředky (modální postoj, intonace, tempo řeči, pauzy apod.).

Pragmatika je však nejcitlivější ve *stylu hovorovém*, který je typický pro bilaterální konsekutivní tlumočení, kdy existuje přímá vazba mezi odesílatelem a příjemcem. Výskyt jazykových prostředků citových a volních v promluvě bude tlumočníka nutit využívat převážně charakterizační slova expresivní a emocionální. Hodnotící postoj komunikantů se v tomto slohu projevuje v nejvyšší míře. Mluvčí rovněž usilují o aktualizaci projevu za účelem vyvolání odpovídající odezvy u příjemce. To vše tlumočníkovi znesnadňuje jeho úlohu, musí se rychle orientovat v přijímaném sdělení a vybrat správný charakterizační výraz s příslušnou emocionalitou. Na rozdíl od ostatních stylů však může kromě jazykových prostředků čerpat i z mimolingvistické zkušenosti. Tlumočník operuje situativními a eliptickými větami či kompresi dopl-

ňuje mimojazykovými prvky (gesta, mimika obličeje) a specifickými zvukovými prostředky (zdůraznění, intonace, tempo řeči, rozložení přízvuku, zabarvení hlasu apod.), kterými může dosáhnout mnohem většího účinku pro příjemce než samotnými prostředky lexikálními. FORMÁNKOVÁ (1979, 1986) však dále upozorňuje na to, že ačkoliv mohou vnější okolnosti příjemcům výrazně usnadnit samotné porozumění, musí si tlumočník uvědomit, že základem jeho projevu je na rozdíl od řečníka slovní výpověď. Zatímco zvukové prostředky pomáhají tlumočníkovi zvýraznit předávanou informaci, ostatní druhy mimojazykové komunikace dekóduje pomocí jazyka a funkčně je přetváří v řeči. Musí mít na zřeteli úroveň příjemce, jeho schopnost vnímat přijímanou informaci. Jeho působení nesmí ani vyznít silněji než působení odesílatele. Mimojazykové faktory mu slouží pouze k určité redukci adicionální informace (konotace, která je prakticky závislá na situaci, za níž promluva vzniká), popř. k vyrovnání momentálních jazykových nedostatků.

Již jsme uvedli, při konsekutivním tlumočení jde o kontakt bezprostřední. Tlumočník tak může prakticky v jakémkoliv stylu reagovat na mimoligvistické podněty odesílatele. Pokud má projev odborný charakter, pak tlumočník neaplikuje pouze své věcné znalosti o daném tématu, ale bere na zřetel i celkovou úroveň příjemce resp. poslouchače. Ostatně i posluchač vychází ze situace, z vlastních znalostí o vysílané informaci a z výrazového projevu řečníka. Tato mimolingvistická skutečnost může výchozí promluvu redukovat. Obecně platí, že čím vzdělanější je publikum, tím hospodárněji může tlumočník převádět výchozí projev odesílatele. Rovněž mimojazykové reakce příjemce umožňují tlumočníkovi definovat, do jaké míry může promluvu v cílovém jazyce redukovat, aniž by porušil logiku výkladu či jeho odbornou úroveň. Jestliže má publikum dostatečné odborné znalosti, postačí tlumočníkovi, aby dominantní informaci předal pomocí termínů a umožnil tak nejrychlejší dorozumění odborníků, a naopak (FORMÁNKOVÁ 1979). Zároveň však platí, čím méně odbornosti, tím větší roli hraje pragmatický kontext a tím menší vliv má sémantická stránka a slovníkové ekvivalenty.

V hovorovém stylu mimojazykové faktory přímo motivují sémantický obsah hovorových prostředků, a to řečovou situací:

> Citoslovce, lexikální částice, oslovení, zdvořilostní obraty získávají nový význam podle situace, aktualizují promluvu, avšak z hlediska lexikálního obsahu jsou charakterizovány implicitností. Věty tvořené citoslovci, částicemi … vyjadřují zpravidla emocionální, popř. modální postoj, námitku, přesvědčení, přičemž vytvářejí zvláštní jednotky syntakticky nečlenitelné. Jde spíše o určité signály, které účinně působí na příjemce, ať již ve smyslu povzbuzení, vybídnutí, rozhořčení apod. V daném případě je sémantická náplň předávané informace v přímé závislosti na řečové situaci. Srov. Tak tedy; Ale ne; Není možná; Ach tak; To lze … Ну и ну, Да нет, Не может быть, Да так, Ну же. (FORMÁNKOVÁ 1979: 126)

Pokud analyzujeme tlumočnickou translaci jako druh komunikativní činnosti v cílovém jazyce a porovnáváme výchozí a cílovou (přetlumočenou) promluvu, je nutné si nejprve určit komunikativní jednotku, která se odvíjí zejména od funkce (příznak funkčnosti elementu). Za minimální jednotku tak nepovažujeme slovo, nýbrž slovní spojení, větu, větnou výpověď popř. i delší sdělné jednotky, jako je promluva a projev, a to vždy v závislosti na daném tlumočnickém aspektu (FORMÁNKOVÁ 1977, 1986). Při analýze pragmatických aspektů tlumočení musíme též rozlišovat převod monologické promluvy od dialogické, ať už kognitivní, kdy odesílatel a adresát vedou mezi sebou promyšlený dialog, nebo atidutivní, při které je rozhovor bezprostředně vázán na situaci:

> Dialog kognitivní se v podstatě neliší od monologického projevu, neboť v obou případech sdělení popisuje, konstatuje, popř. hodnotí stav věcí, jenž chápeme spíše jako výpověď jednoho z partnerů. Reakce na daný projev je zpravidla vyjádřena souhlasem či nesouhlasem adresáta. Pro tlumočníka převod nepředstavuje problém, neboť je zachována logická souvislost, převládá sémantický aspekt. Poněkud jiná situace je v případě atitudivního dialogu, kdy dialog se současně stává diskusí, takže obsah je bezprostředním odrazem komunikativní situace. V komunikativní procesu v daném případě více než logické aspekty převládají aspekty emocionální a voluntativní. Pro tlumočníka je

> převod mnohem náročnější, neboť se zpravidla nemůže opřít o logický celek, ale o mimojazykovou skutečnost, která se může stát i základním faktorem komunikativní situace (FORMÁNKOVÁ 1986: 283).

V rámci zkoumání pragmatických aspektů lze konstatovat, že v monologickém projevu bude na prvním místě exaktnost informace, naopak obsah dialogu je bezprostředním výsledkem komunikativní situace. Převod v rámci monologické promluvy může být často uskutečněn bez vztahu ke kontextovým, situačním a mimolingvistickým faktorům pouze pomocí slovníkových ekvivalentů (reflexivní převod). Adekvátní převod však předpokládá zohlednění těchto faktorů, a tak tlumočník interpretuje (objasňuje smyl výpovědi ve vztahu k mimojazykové skutečnosti) resp. parafrázuje význam jednotky v cílovém jazyce: „Zatímco při interpretaci je aspekt kontextuální a pragmatický v určité rovnováze, při parafrázi, kdy tlumočník přechází od formy výchozího textu ke smyslu skutečnosti, převládá aspekt pragmatický“ (FORMÁNKOVÁ 1986: 80). „S interpretací se setkáváme nejčastěji při konsekutivním tlumočení monologického typu, s parafrází při převodu dialogické promluvy (besedy, jednání, komuniké atd.)“ (FORMÁNKOVÁ 1987: 7). „Jak vyplývá z hodnocení Kadeho, [parafráze] je takový typ translace, při němž dochází k ekvivalenci na úrovni sdělení“ (FORMÁNKOVÁ 1987: 9) Při monologickém projevu hraje podstatnou roli rovina funkčně sémantická, naopak v dialogu jsou neméně důležité faktory subjektivního posuzování hodnocených faktů. Zatímco monologická promluva zdůrazňuje vztah logicko-gramatických kategorií, v dialogu se na první místo dostávají modální prvky promluvy. V monologickém projevu jsou vztahy mezi řečníkem a příjemcem spíše skryté a tlumočník je převádí na základě neverbálních složek komunikace, citového zabarvení jazykového projevu, zvukových prostředků, jimiž autor určuje citovou hodnotu sdělení. Mimojazykové prostředky pronikají do jazykového dorozumívání zejména v dialogu a tlumočník tak mnohem častěji parafrázuje. Nevychází již z jednotlivých větných celků, nýbrž se opírá o vyšší jazykovou rovinu vázanou bezprostředně na komunikativní situaci. Mluvčí se stává konkrétnější, svůj projev doprovází gesty (např. ukázáním rukou na určitý před-

mět), čehož může tlumočník využít a eliminovat tak ty jazykové prostředky, jež bezprostředně vyplývají z mimojazykové situace. Výsledné sdělení se pak vyznačuje značnou implicitností (vynechání větných členů i celých vět v cílovém jazyce) vzhledem k sémantické výstavbě.

3.3 TLUMOČNICKÉ POSTUPY PŘI PŘEVODU PRVKŮ VÁZANÝCH NA SITUACI

Tím se dostáváme ke konkrétním tlumočnickým postupům, které lze využít pro převod prvků vázaných na situaci. I v tomto případě se odvoláme na FORMÁNKOVOU (1987). Pokud je mimojazyková skutečnost odrážena pouze reflexivně, je dosazování jazykových jednotek realizováno jen izolovaně. Tlumočník v tomto případě nejčastěji uplatňuje ten nejjednodušší typ transformace, *substituci*. Ideální je tento postup při převodu značkových slov, termínů, zeměpisných názvů, dobového prostředí a historického kontextu, kdy je ekvivalent více méně jednoznačný. Spíše však dochází k různým interferencím a podobným tlumočnickým neduhům a obecně je tento postup nejméně adekvátní. Při interpretaci tlumočník usiluje o dosažení námi tolikrát zmiňovaného komunikativního efektu, který odráží v první řadě významovou složku řečových jednotek, a využívá další druhy transformace, gramatické záměny a záměny lexikálně sémantické (modulace). Tlumočník synchronizuje objektivní význam řečových jednotek s kontextuálními a pragmatickými prostředky a operativně modifikuje obsahovou i situační stránku. FORMÁNKOVÁ (1987) poukazuje na to, že subjektivní faktor může při neznalosti situace negativně působit na adekvátní předání informace do cílového jazyka. Důležité je též zachovat určitou rovnováhu mezi obsahem a situací. Pokud se tlumočník nechá příliš ovlivnit situací, může dojít k určitému zkreslení převáděné informace a k jejímu významovému posunu.

Povrchovou stránku jazyka zasahuje interpretace v případě slovnědruhové transpozice (formální záměny gramatických prvků v cílovém jazyce

oproti výchozímu) a komprese (formální ekonomie). Hloubkovou strukturu jazyka ovlivňují ostatní záměny, které modulují obsahovou stránku výpovědi v cílovém jazyce. Jedná se zejména o *konkretizaci* (záměnu slova nebo slovního spojení cizího jazyka s širším referenčním významem pomocí slova nebo slovního spojení v cílovém jazyce s užším významem) a *generalizaci* (záměnu jednotky s užším významem lexikální jednotky v cílovém jazyce s širším významem), okrajově pak kompenzaci a antonymický převod. V případě konkretizace se tlumočník orientuje v první řadě na denotativní význam lexikální jednotky (diferenciace významu), který operativně upřesňuje podle kontextu a situace. Jak říká FORMÁNKOVÁ (1987), jedná se o dichotomii obecného a jedinečného, jež je ovlivněna mimojazykovými faktory. Tlumočník se za účelem větší srozumitelnosti snaží obecné významy upřesnit v cílovém jazyce významy jedinečnými. Pokud se tlumočník rozhodne naopak rozšířit či zobecnit význam některých nositelů dominantní informace, musí dobře znát podstatu popisovaného jevu a vycházet z funkce textu a celkové informovanosti příjemce. I u tohoto postupu může mít rozhodující význam situace, která umožňuje provedení generalizace pomocí neverbálních prostředků.

V rámci parafráze se kromě výše uvedených tlumočnických postupů včetně *perifráze* (opisné vyjádření při převodu odborného textu či obrazných, popř. frazeologických spojení) můžeme setkat především s *redukcí*, kterou může tlumočník využít tehdy, „není-li část převáděného textu nositelem dominantní informace a jeho vynechání nenaruší komunikativní efekt i celkovou adekvátnost převáděné informace v cílové promluvě“ (FORMÁNKOVÁ 1987: 9). Redukce vyplývá jednak z omezení možnosti krátkodobé paměti a neschopnosti tlumočníka zapamatovat si delší sdělení. Týká se to především slov, slovních spojení a konstrukcí, které jsou sémanticky redundantní. Redukci však lze využít zároveň použitím neverbálních prostředků, jež do určité míry kompenzují komunikativní složku výpovědi. Gestikulace, mimika a další paralingvální prostředky mohou do jisté míry nahradit verbální vyjádření (např. kývnutí na souhlas, pohyb hlavou či rukou), které může být

za určité situace redundantní, nebo ho jen doprovázet. Situační vázanost působí na formální i sémantickou výstavbu tlumočeného textu, což se projevuje zejména v neúplnosti informace převáděné tlumočníkem. V konsekutivním tlumočení není často důležité to, co vyjadřuje mluvčí, nýbrž to, jak je uspokojen adresát. Tlumočník tak výchozí promluvu redukuje a zpravidla nevyjadřuje prvky zřejmé ze situace a z kontextu. Může jít o informaci, kterou řečník opakuje nebo ji vyjadřuje právě doprovodnými mimojazykovými prostředky neverbální komunikace. Opět musíme zdůraznit zachování komunikativního efektu, a proto musí tlumočník neverbálními prvky operovat jen minimálně (FORMÁNKOVÁ 1987). Zatímco zvukové prostředky přispívají ke zvýraznění předávané informace, ostatní druhy mimojazykové komunikace tlumočník dekóduje pomocí jazyka a funkčně je přetváří v řeči. Musí správně identifikovat nejen zvukové charakteristiky řeči mluvčího, ale i komunikativní situaci, která mu umožňuje eliminovat redundantní řečové prostředky, a na druhé straně kompenzovat jednotlivé formy nejazykové komunikace mezi odesílatelem a příjemcem slovní komunikace (FORMÁNKOVÁ 1986).

3.4 VLIV SOCIÁLNÍHO FAKTORU NA PROCES TLUMOČENÍ

Sociolingvistika je mimo jiné založena na zkoumání jazykové či komunikační situace, jevů z roviny fungování jazyka:

> Jazyková situace je vymezena na základě složitých vztahů třemi veličinami, jazykovým celkem (s jeho jednotlivými útvary), jazykovým (komunikativním) společenstvím (kolektivem), vnitřně diferencovaným sociálně, teritoriálně (prostorově) a generačně, a komunikačním kontinuem členěným na jednotlivé komunikační sféry a prostředé (jinak řečeno: na sféry funkční a situační) (JEDLIČKA 1980: 92).

JEDLIČKA (1980), který zdůrazňuje význam sociální a komunikativní roviny jazykové situaci v rámci mezijazykového převodu, upozorňuje na to, že jazyková situace je pojem komplexní, čímž předpokládá vzájemné provázání

všech tří komponent, jazykové, sociální a kulturní popř. komunikativní, a to i v případě, kdy je východiskem rovina jazyková.

V souladu s názorem MARIE CSIRIKOVÉ (1996) umožňuje sociolingvistický přístup ke zkoumání tlumočení popsat tlumočnický proces nejen z pohledu mezijazykové komunikace, ale i v rámci sociálního fungování jazykových jevů v porovnávaných jazycích. Aby tlumočník dosáhl adekvátního převodu, „jsou důležité nejen jazykové znalosti, ale též znalost situace, typu promluvy, jazykového povědomí i celkových sociálních podmínek mezijazykové komunikace" (CSIRIKOVÁ 1996: 227-228).

Jak uvídí CSIRIKOVÁ (1996), výsledek tlumočnického procesu ovlivňuje míra tlumočníkovy orientace jak na adresanta, tak i adresáta, neboť tlumočník má s jednajícími subjekty bezprostřední kontakt. K realizaci mezijazykové komunikace tak dochází v určité jazykové situaci, ve které hraje důležitou úlohu sociální faktor, jenž signalizuje pragmatické presupozice. Tlumočník zohledňuje sociální statut adresanta, styl jeho projevu i schopnost chápat adresáta.

Již vím, že sociální a komunikativní oblast jsou vzájemně provázány. To, že může mít slovo v jedné kultuře kladné konotace a v jiné záporné, ovlivňuje nejen komunikativní situace, ale i sociální statut mluvčích. Co to znamená konkrétně pro tlumočníka? Tlumočník musí znát různé druhy společenských obratů mezi účastníky komunikace, fixovat ustálené vazby a zdvořilostní obraty. Jedná se zejména o oslovení, navazování kontaktu, vyjádření souhlasu či nesouhlasu a údivu apod., jež se mění v souvislosti se společenskými změnami

Podle CSIRIKOVÉ (1996), jazyk doposud postrádá analýzu strukturních vztahů sociálně komunikativních systémů, zejména hierarchii zdvořilostních obratů a sémanticko-expresivních vztahů. Se sociálními zkušenostmi dochází k fixaci nových sociálních a společenských zákonitostí v jazyce. Znalost a dodržování etických norem je zásadním předpokladem pro adekvátní převod sdělení do cílového jazyka. Pokud známe základní pragmatická pravidla, lze

adekvátní sémantizaci slovních vazeb provést v souladu s kulturním povědomím. Podstatu netvoří pouze všeobecné jazykové znalosti, které vyjadřují významový invariant, ale i zkušenosti tlumočníka v oblasti vnitřní sémantizace slov, jejich modifikace, stylových posunů atd.

Tlumočník se neobejde ani bez znalosti stereotypních komunikativních situací, které jsou součástí každé dialogické promluvy. Ty podle CSIRIKOVÉ (1996) obsahují řadu ustálených spojení a obratů, jež připomínají společné zkušenosti adresanta a adresáta. Signalizují typ komunikativního aktu a jsou současně určitým prostředkem navazování bližších kontaktů mezi adresantem a adresátem. Jsou to sice sekundární funkce, ale pro převod často důležité. U adresáta mají za úkol vyvolat stejné emoce, upoutat jeho pozornost, navodit atmosféru jednání.

Pokud hovoříme o situaci, nelze opomenout mimojazykové prostředky, jako jsou gesta, mimika či okolnosti, za nichž promluva probíhá:

> Mimojazykové prostředky nejsou součástí jazykového systému a jeho fungování. Souvisejí s určitou mírou redundance jazykových prostředků, jež umožňuje eliminovat některé komunikativní prostředky a paralelně zapojit prostředky mimojazykové k dosažení jednoznačnosti komunikativního aktu v cílové promluvě (CSIRIKOVÁ 1996: 227).

V tlumočení (zejména konsekutivním bilaterálním tlumočení, kde se projevuje bezprostřední kontakt mezi účastníky komunikace) je mimojazykový aspekt obzvlášť důležitý. Svědčí totiž o zkušenosti tlumočníka, jeho jazykových i kulturních znalostech. Takové pomocné výrazové prostředky však tlumočník užívá v omezené míře tak, aby byl jeho projev vždy v souladu se záměrem řečníka. Tyto prostředky, jež doplňují eliptická jazyková vyjádření (znak souhlasu resp. nesouhlasu apod.), mohou být i standardní formou, která se váže na určitou situaci, kulturní tradici a sociální prostředí.

4. MATERIÁL A TECHNIKA VÝZKUMU

Pro náš výzkum použijeme audio záznamy unilaterálního a bilaterálního konsekutivního tlumočení jazykové kombinace čeština – ruština – čeština. Monologický projev nese rysy vesměs populárně naučného až odborného stylu. Konkrétně se jedná o přednášku z ekonomické oblasti, vedenou v češtině, jejímž obsahem je problematika účetnictví a účetních systémů. Řečník je erudovaný odborník a má za sebou řadu podobných výkladů. Jeho styl promluvy je však velice specifický. Nejedná se o pouhý výčet termínů nebo používání jmenných či pasivních konstrukcí. Jeho přednáška je naopak expresivní až emocionální, užívá řadu obrazných pojmenování a frazeologismů a často obsahuje i prvky hovorové až nespisovné, které se odrážejí jak ve větné výstavbě, tak i ve výběru lexikálních a gramatických jednotek. Za těchto předpokladů jsou na tlumočeníka kladeny vysoké nároky především při formulaci výpovědi do cílového jazyka. Tlumočník se již nemůže spoléhat pouze na slovníkové ekvivalenty, aby vyvolal u ruskojazyčného publika složeného z běloruských manažerů stejný účinek, jaký mluvčí zamýšlel. Tento typ monologického charakteru nám tak umožní analyzovat pragmatickou složku převodu a její konkrétní projevy.

Dialogy pocházejí v našem materiálu z autentického prostředí, jsou vesměs nepřipravené a jejich obsah se často stává bezprostředním odrazem komunikativní situace. Můžeme tak analyzovat chování tlumočníka a jeho výkon se zřetelem na situaci a bezprostřední kontext. Nahrávky mají následující obsah: odstoupení smluvního partnera od smlouvy, multilaterální konference mezinárodní odborové organizace pracovníků v zemědělství a klasické obchodní jednání s cílem navázání obchodní spolupráce.

Všechny audio záznamy byly nahrány prostřednictvím digitálního diktafonu Panasonic typu RR-US006 a následně převedeny do audio formátu

wav popř. mp3. Veškerý materiál pochází z autenticky tlumočených situací, a tak poskytuje prostor pro zkoumání pragmatických jevů[17].

Dalším důležitým aspektem našeho materiálu, který podporuje reálnou tlumočnickou situaci, jsou tlumočníci profesionálové. Vycházíme z předpokladu, že pro dostatečné využití situačních prvků jsou zapotřebí bohaté zkušenosti v oblasti tlumočení. Kvalita analyzovaného vzorku nám dokáže zajistit důvěryhodné výsledky, které lze do určité míry zobecnit nebo přinejměnším dále prověřovat a doplňovat. Domníváme se, že tato vlastnost souboru do jisté míry eliminuje i jeho nereprezentativní velikost. Monologický projev navíc tlumočí rodilý Rus, což nám umožní lepší konfrontaci pragmatických faktorů v procesu tlumočení.

Při formulování dílčí teorie vycházíme z dat resp. pozorovaných jevů, náš výzkum je tedy spíše kvalitativní povahy. Částečně však čerpáme z určitých teoretických modelů a východisek a aplikujeme dříve provedené empirické výzkumy, které přímo či nepřímo souvisejí s danou problematikou. Proto budeme hovořit o výzkumu, který zahrnuje i prvky metody kvantitativní. Data pro náš výzkum získáme metodou nepřímého pozorování jazykového materiálu. Vzhledem k tématu a vytyčenému cíli diplomové práce budeme operovat s kvalitativní jevy, porovnávat jejich výskyt a užití ve výchozím a cílovém jazyce. Výstup tedy nebudou tvořit žádné číselné údaje popř. kvantitativní charakteristiky, které by bylo možné statisticky vyhodnocovat.

Výsledky analýzy rozdělíme do dvou bloků, na prvky řečové a mimojazykové. První skupina faktorů bude zahrnovat konfrontaci gramatických, syntaktických a funkčně sémantických prostředků převážně v rámci převodu z češtiny do ruštiny. Pokusíme se rovněž najít příklady, kdy zvukové pro-

[17] Technická poznámka: Vzhledem k účelu našeho zkoumání byl veškerý audio materiál nejprve převeden do písemné podoby. Pro lepší názornost byly některé pasáže upraveny a zbaveny některých nešvarů mluvených a tlumočených projevů (gramatické chyby, nespisovnost, přeřeky, parazitní slova, sebeopravování apod.), které jsou z našeho hlediska bezpředmětné a jsou dány okolnostmi tlumočenického procesu a obecně mluveného slova.

středky přebírají roli jazykových prostředků, ovlivňují význam výpovědi a přispívají jejímu úspěšnému převodu. Aspekty vázané na celkovou promluvovou situaci a bezprostřední kontext pak bude obsahem mimojazykových faktorů. Do této kategorie zařadíme i analýzu presupozicí jako důležité oblasti výzkumu pragmatické složky jazyka. Jednotlivé kategorie budeme doplňovat i analýzou volby konkrétního tlumočnického postupu.

5. PRAGMATIKA MEZIJAZYKOVÉHO KOMUNIKAČNÍHO PROCESU

5.1 PRAGMATIKA Z HLEDISKA GRAMATICKÉHO POPISU

Pro dosažení adekvátnosti informace v cílové promluvě je nutný nejen adekvátní převod řečové produkce, ale též formálních prostředků v rovině gramatické. I zde může docházet k významovým posunům.

Z gramatických prostředků lze uvést např. slovesné kategorie, zejména slovesný způsob nebo částečně slovesný vid.

Předal bych *tento dokument teď hned v pondělí generálnímu tajemníkovi EOK.* × ***Я передам*** *этот документ генеральному секретарю ЭОК сразу в понедельник.*

Я ***могу себе представить*** *срок до 5-ого апреля.* × ***Uměl bych si přestavit*** *termín 5. dubna.*

Pokud ***bychom se dohodli*** *na částce …* × *Если* ***мы договоримся*** *о сумме…*

Právě jsem vám chtěl navrhnout malou pauzičku a potom ***bychom šli*** *dolů* ***podívat se*** *na kompresní jednotku.* × *Я хотел вам как раз предложить сделать перерыв. Потом* ***пойдем*** *вниз* ***посмотреть*** *на конкретное оборудование, на компресорный агрегат.*

A večer ***bychom udělali*** *takové neformální setkání, tak jak jste včera navrhovali.* × *И вечером* ***мы сделаем*** *такую неформальную встречу, как вы вчера предлогали.*

Kapitál, který já do vás ***vložím****.* × *Тот* ***капитал****, который я* ***вкладываю*** *в вас.*

Zatímco v těchto příkladech je převod adekvátní, ve větě *Já* ***bych*** *jim to* ***poslal.*** × *Я им это* ***пошлю****.* se tlumočník dopouští chyby, když způsob podmiňovací převedl indikativem.

Pragmaticky příznakový je rovněž formální způsob vyjádření modality. Voluntativní popř. jistotní postoj mluvčího k vyjadřované skutečnosti formulovaný v češtině pomocí modálních sloves či modálních specifikátorů s infini-

tivní nominalizací tlumočníci do ruštiny převedli verbonominální konstrukcí prostřednictvím predikativních příslovcí s modálním odstínem. Srov.:

Proč manažer ***potřebuje znát*** *a orientovat se v účetnictví? × Почему менеджеру* ***необходимо владеть*** *бухгалтерским учетом и ориентироваться в данной проблематике?*

Nemusíme *tento dokument podepisovat. ×* ***Нет необходимости*** *подписывать этот документ.*

Můžu se zeptat*? ×* ***А можно сразу вопро****?*

Potřeboval bych *vás mít alespoň 14 dnů. ×* ***Нам необходимо*** *как минимум 14 дней.*

Znáte objem toho, co manažér ***musí znát****. × Вы владеете тем объемом знаний, который* ***необходимый*** *каждому менеджеру.*

Likvidita znamená vyjádření aktiva v penězích, kterými ***mohu*** *platit. × Ликвидность означает выражение ваших активов в деньгах, которые* ***позволяют мне осуществлять*** *расчеты по объязеательству.*

Další gramatickou kategorií je v rámci naší jazykové kombinace převod sponových a polosponových sloves popř. nulové spony. Ruština disponuje mnohem větším množství sponových výrazů než čeština. Sponová slovesa nejen že vyjadřují děj a modálnost příznaku, ale vnášejí do predikativního spojení příznak sémantický a pomocí jeho nositele též velmi jemné smyslové odstíny, které česká spona být, jíž se užívá při překladu do češtiny, není schopna předat. Z toho však též vyplývá, že nelze českou sponu být standardně překládat do ruštiny pouze pomocí tzv. čistých spon *быть* či *являться*. Naopak tlumočníci využívají i další polosponová slovesa nebo konkretizují význam pomocí plnovýznamového slovesa popř. verbonominálních nebo jiných parafrastických spojení, jejichž výběr musí odpovídat dané situaci, kontextu a stylu.

Srov. způsoby vyjádření spony *být* nulovou sponou popř. sponovými výrazy *есть*, *это*, *являться* v ruštině:

Fond ***je*** *na pasivech, kapitál* ***je*** *také na pasivech.* × ***Фонд*** *в пассивах,* ***капитал*** *также в пассивах.*

Tam ***je*** *větší plocha.* × ***Там больше*** *простанство.*

Je otázka*, jaký model zvolit.* × ***Вопрос****, какую модель выбрать.*

Jsou *to postupy, jak účtovat základní prostředky.* × ***Это*** *порядок учета основных средств.*

Toto ***je*** *taková zajímavost, která vyplývá z toho…*× ***Это в качестве*** *интересной детали, которая связана с тем обстоятельством …*

Je *to vážná věc.* × ***Это*** *очень важное дело.*

Vydělat na Gruzínci ***je*** *nemožné.* × *Заработать на грузине –* ***это*** *невозможно.*

Srov. způsoby vyjádření spony *být* plnovýznamovými slovesy popř. verbonominálním či parafrastickým spojením:

Další rozdíl ***je****, že Evropská unie patří mezi standardy.* × *Следующее различие* ***связано*** *с так называемыми стандартами, с которыми работает Евросоюз.*

Největší změny ***jsou*** *formální.* × *Основные изменения* ***носят чисто формальный характер****.*

Je kryt majetkem a ty ***jsou*** *v aktivech.* × *Этот фонд покрыт имуществом, которое* ***отражено*** *в активах.*

Kostra ***byla*** *stejná.* × *Каркас этой системы* ***остался неизменным.***

Teď si představte, že všichni ***jste*** *podnikatelé.* × *Теперь представьте себе ситуацию, при которой вы все* ***выступаете в роли*** *частных предпринимателей.*

Můj návrh ***by byl*** *takový.* × *Я* ***предлагаю*** *следующее.*

Je *to naprostý nesmysl.* × ***Речь идет*** *об одном глубоком заблуждении.*

A v tom ***je*** *i* ***role*** *státu, který to* ***zákonádárství dává****.* × *И именно в этом* ***заключается роль*** *государства, которые устанавливает законы.*

Rizik ***je*** *plno.* × *Рисков тоже* ***существует*** *огромное количество.*

A objektivně musíme přiznat, že židé ***jsou*** *výborní obchodníci.* × *Мы должны объективно признать тот факт, что евреи* ***известные по всюду в мире*** *как коммерсанты.*

Když jsem zakončil svoje vystoupení, ***bylo*** *úžasné ticho.* × *И когда я закончил свое выступление,* ***наступила*** *гробовая тишина.*

… operace, které ***jsou protizákonné*** × *… , которые* ***направлены против законов***

Nebyl *k tomu* ***souhlas****.* × *В отношении счетов* ***не удалось достигнуть консенсуса****.*

Naopak převod českých plnovýznamových sloves tlumočníci realizovali ruskými polosponovými slovesy, např.:

Musí [majitel] vám dát šanci a platit vás tak, abyste i vy ***zbohatli****.* × *Владелец должен работнику всегда предоставить шанс и при этом платить за вашу работу таким образом, что бы и вы как работник* ***стали богатым*** *человеком.*

Bílý kůň se velmi rychle ***zašpiní****.* × *Белый конь очень быстро таким образом* ***становится черным****.*

Každou třídu ***pokrývá*** *standard.* × *Каждому классу* ***соответствует*** *определенный стандарт.*

My jsmě udělali privatizaci. Udělali jsme ji rychle. Tak rychle, že se ***opozdilo*** *trestní zákonodárství..* × *Мы в нашей стране провели приватизацию, быстро, так быстро, что наш уголовный кодекс* ***оказался позади нашего действительного экономического развития****.*

parafází, např.:

To, že jsem to ***přežil****, za to vděčím ruským kolegům.* × *То, что мне* ***удалось выжить****, в этом определенная залуга моих русских коллег.*

… ***shromáždím*** *určité množství peněz* × *…* *мне* ***удается собрать*** *определенное количество денег*

nebo slovesně-jemnným spojením, např.:

A teď se ***dostáváme*** *k další části.* × *А теперь мы* ***перейдем к рассмотрению*** *следующей части.*

A teď tu ***máme*** *spolu první problém.* × *А теперь* ***нам предстоит*** *совместно* ***рассмотреть*** *первую проблему.*

On vás bude ***zpovídat****.* × *Немецкий совладелец естественно будет* ***пытаться получить от вас эту информацию****.*

… abychom konečně ***obstáli*** × *… для того, что бы мы* ***смогли быть успешными в конкурентной борьбе***

Ale stačil jsem ***dostudovat*** *….* × *Несмотря на это****,*** *я успел* ***закончить свое обучение*** *…*

… vám ***umožní základní pohled*** *na principy finančního řízení* × *…* ***поможет*** *Вам* ***составить представление об основных*** *принципах финансового управления*

dostat zisk × ***обеспечить получение прибыли***

Spousta konkurenčních firem tady to ***řešení nemá*** *a musí čistit kulisy z vnitřní strany.* × *Много конкурентных фирм* ***не пришло к такому решению*** *и должны чистить кулисы с внутренней стороны.*

Deixe

V této podkapitole se budeme věnovat aktu ukazování nebo odkazování na mimolingvistický kontext prostřednictvím jazykových prostředků popř. paralingválních prostředků (gesta, mimika, pauza apod.) V našem analyzovaném materiálu se velice často projevovaly rozdíly v převodu deiktických prvků. Vychází to z jejich silné závislosti na kontextu resp. celkové promluvové situaci.

V procesu tlumočení se převod deiktických prvků lišil zejména v širším pojetí k vyjádření určitosti. Tlumočníci se často vyjadřovali explicitněji než

výchozí mluvčí v češtině. Základní deiktické prvky často doplňovali o další lexikální a gramatické prostředky nebo volili přesnější pojmenování s cílem konkretizovat danou referenci ve vztahu k cílovému recipientovi.

Řeknu Vám, co se změnilo ***u nás****.* × *Я вам расскажу то, что* ***в нашей стране*** *должно было измениться.*

Já *mám svoje podrobné účetnictví.* × *Я,* ***как белорусское предприятие****, естественно имею свою подробную бухгалтерию.*

… využiji i svých znalostí ***vašeho*** *účetnického systému.* × *... я воспользуюсь также своими собственными знаниями в отношении* ***белорусской*** *системы бухгалтерского учета.*

My *jsmě udělali privatizaci.* × ***Мы в нашей стране*** *провели приватизацию.*

Našimi největšími konkurenty ***v naší republice*** *je firma Remak.* × *Наши самые большие конкуренты* ***в Чешской Республике*** *– это фирма Ремак.*

Najednou se ***u nás*** *objevila polská rýže.* × *Вдруг ни с того, ни с сего* ***на нашем рынке*** *появился рис из Польши.*

Pak je ***zde*** *tak zvaný magický trojúhelník.* × ***Взаимосвязь между прибылью и риском можно показать на примере*** *так называемого волшебного треугольника.*

Pracoval jsem ***v té době*** *jako poradce místopředsedy vlády* × *Я* ***эти три переломные*** *времена работал в качестве советника заместителя председателя* ***чешского*** *правительства.*

… vyplývá ***z toho*** × *связана* ***с тем обстоятельством*** *…*

U nich *standard představuje část, ucelený blok.* × ***На Западе*** *стандарт предпологает часть или блок понятий.*

A já jako manažer ***je*** *musím vidět. Nemohu riskovat, že přes veřejné účetnictví se mi* ***to*** *dostane ke konkurenci.* × *Я как менеджер должен видеть* ***эти резервы*** *и при этом я не могу рисковать, что* ***информация об этих моих резервах*** *попадет в руки моего конкурента через мою публичную бухгалтерию.*

Například část vašeho podniku koupil ***Němec****.* × *Например, представьте себе ситуацию, при которой часть вашей фирмы приобрел* ***немецкий хозяин****.*

… lidé, kteří ***tam*** *měli* ***peníze*** × *… люди, которые держали* ***свои деньги в этих банках****?*

Nebyl ***k tomu*** *souhlas.* × ***В отношении счетов*** *не удалось достигнуть консенсуса.*

… abyste si možná jednou na ***to*** *vzpomněli.* × *… для того, что вы какой-то день смогли вспомнить* ***то, о чем мы сегодня говорили****.*

Všichni *je [světově uznávané principy] ve světě používají.* × *Этими правилами руководствуются* ***все предприниматели*** *в мире.*

Generalizační postup se při formulování deiktických významů objevoval spíše ojediněle, např.:

Česká republika *je od minulého roku součástí Evropské unie.* × ***Наша страна*** *с прошлого года является членом Евросоюза.*

Já jenom stručně zopakuji pro všechny, na čem jsme se včera dohodli na naší krátké schůzce ***v hotelu Top Hotel****.* × *Я вкратце хотел бы повторить всем то, о чем мы вчера договорились во время нашей короткой встречи* ***в пражской гостинице****.*

O jednotce Tango si řekneme ***přímo u jednotky****. Подробнее о единице Танго мы поговорим* ***прямо в цеху****.*

Tlumočník si musí uvědomit, zda způsob odkazování na referenci s cílem zobecnění příliš neochuzuje či nezkresluje původní sdělení. Příklad:

… nejen na Západ, ale i do ***Sovětského svazu*** × *… как на Запад, так и на* ***Восток***

Nelze opomenout ani použití deiktických prvků z důvodu neznalosti přesného termínu. Příklad:

Postupovat budeme tak, že před sebou máte ***sylabus****.* × *Работу нашего семинара мы организуем таким образом, что* ***в материалах, которы мы для вас подготовили и которы вы видите на столе перед вами …***

Při vyjádřování osobní deixe tlumočníci ojediněle využívali i postup formální ekonomie resp. komprese, např.:

Já s vámi *musím probrat kritéria.* × ***Мы*** *должны будем рассматривать критерии.*

Zajímavý je i převod diskurzních deiktických prvků, ke kterým tlumočník hledá adekvátní výraz na základě kontextu. Podobné prostředky nemají přesně předurčené ekvivalenty v ruštině. Při jejich převodu tlumočník vychází z kontextu a komunikativní situace. Příklady:

za druhé × *помимо этого, čili* × *то есть / это означает, a za třetí* × *и помимо этих двух, tedy* × *таким образом, tak to bude druhý bod* × *это еще одно обстоятельство, ale* × *несмотря на это / но, přesto* × *при всем при этом, vlastně* × *по сути дела, takže* × *то есть, i* × *в том числе, pak* × *в этот момент*

5.2 SYNTAKTICKÉ PROSTŘEDKY A STRUKTURACE VÝPOVĚDI

Pragmatika se velice výrazně projevovala i v syntaktické složce jazyka. Vyplývá to ze samotné povahy výpovědi, která je realizací věty v konkrétní komunikační situaci. V důsledku toho lze věty v rámci dané situace modifikovat, stanovit jejich záměr či identifikovat objekty, na které mluvčí odkazuje (GREPL, KARLÍK 1998).

Identickou situaci lze reprodukovat různými způsoby s odlišnou perspektivou, vztahy či vybranými prvky. Tyto zásahy mění pouze popis situace, nikoliv situaci samotnou. Tlumočník vychází z faktorů mimojazykových (presupozice, sociálního státut komunikantů), na základě kterých definuje, jakou míru implicitnosti či explicitnosti zvolí (HRDLIČKA, STEHNOVÁ 1980).

Charakteristickým jevem monologického typu komunikace je implicitnost vyjadřování, kdy musí recipient vztahy mezi mezi samostatnými větnými celky indetifikovat z kontextu. Tlumočník se vydává opačnou cestou a do syntaktických útvarů dodává spojovací výrazy, čímž vyslovuje logicko-sémantické vztahy. Kromě toho explicitní vyjadřování posiluje koherenci výpovědi a podporuje snažší pochopení informace cílovými recipienty jako hlavní komunikační cíl řečníka, např.:

Zakládám akciovou společnost. Nebo zakládám banku. Dobří vkladatelé, uložte si ke mně peníze, dám vám 20 procent úroků! Normální úroková sazba je dejme tomu 8 %. × ***Если я организую*** *акционерное общество, или же организую банк,* ***приглашаю*** *вкладчиков вносить свои деньги,* ***обещаю*** *двадцать процентов годовых,* ***хотя*** *нормальная ставка по депозитам где-то в районе восьми процентов.*

Já jsem tvrdým odpůrcem ***vydělávat na krachu****.* × *Я весьма радикальный противник того,* ***чтобы фирмы зарабатывали на крахе****.*

… které vám ***umožní základní pohled*** *na principy finančního řízení a podle nich pochopíte změny v Evropské unii.* × ***поможет*** *Вам* ***составить представление об основных*** *принципах финансового управления и,* ***исходя из этих принципов****, вы сможете понять суть изменений или перемен в Евросоюзе.*

Podaří se nám to proto*, že já využiji vašich znalostí….* × ***Я уверен****,* ***что мы с подобной задачей справимся потому****, что я воспользуюсь вашими знаниями …*

Sylabus ***je namnožen jednostranně****. Poznámky doporučuji zaznamenat si* ***na druhou stranu****.* × *Эти материалы* ***были составлены таким образом****,* ***чтобы каждая внутренняя сторона была чистая****. И* ***на этой чистой стороне*** *вы можете делать заметки.*

Teď ***si představte****, že jste všichni podnikatelé.* × *Теперь представьте себе* ***ситуацию, при которой*** *вы все* ***выступаете в роли*** *частных предпринимателей.*

A v tom je i role státu, který to ***zákonádárství dává****.* × *И* ***именно*** *в этом заключается роль государства,* ***как автора законов, института****, который* ***устонавливает законы****.*

Velkou pozornost jsem věnoval ***tak zvané privatizaci*** *a úzce jsem ji spojoval s trestním zákoníkem.* × *Я особенное внимание уделял* ***в то время вопросам приватизации*** *в тесной увязке на Уголовный кодекс.*

Jako podnikatelé, každý z vašich šéfů i každý zaměstnanec, musí se řídit ***světově uznanými principy****.* × *Как предприниматель, все ваши менеджеры в том числе все ваши работники должны свою работу организовывать* ***исходя из правил и принципов, которые действуют всюду в мире практически без изменений****.*

Neříkalo se jí *francouzský systém. Kostra byla stejná.* ***Socialismus udělal*** *obrovskou podrobnost.*× ***Естественно ее никто*** *не называл французской* ***бухгалтерией****.* ***Но*** *каркас* ***этой системы*** *остался неизменным.* ***При социализме эта французская бухгалтерия была доведена*** *до максимальных подробностей.*

To, že to já dokáži udělat ručně s malou firmou, ***ale jakmile máte*** *10 tisíc dokladů za měsíc.* × *Я, как маленькая фирма могу это естественно делать* ***в ручную****, но* ***если вы фирма, где ежемесячный документо-оборот вычисляется в*** *10 тысячах единицах,* ***то это уже проблема****.*

Ale *stačil jsem dostudovat a vysloužil jsem si název agenta francouzského imperialismu.* × ***Несмотря на это,*** *я успел закончить свое обучение и* ***именно из-за этого, что я изучал данный предмет****, я получил этикетку, наклейку агента французского империализма.*

Osobně jsem nesouhlasil s rozdělením Československa na Českou a Slovenskou republiku, ***protože jsem viděl poškození zájmů našeho státu při vstupu do Evropské unie****.* × *Я лично выступил против разделения Чехословакии на два государства, Чехию и Словакию,* ***потому что, по моему мнению, именно такое разделение единого государства на две независимые страны могло повредить вступлению Чехословакии в Евросоюз.***

Čím více funkcí, tím je větší plat, ***takže já jsem nepotřeboval dále působit v aparátu vlády, která rozdělení prosazovala****.* × *Чем больше функций, тем больше растет зарплата,* ***то есть я пришел к выводу, что мое далнейшее пребывание в аппарате прави-тельства, которое выступало за разделение страны, уже не имело смысл****.*

Dovedete si představit, těch dvacet let, co to asi znamenalo. × ***Естественно, каждый из вас*** *может себе пред-ставить,* ***что такая наклейка означала в течение практически двадцати лет моей жизни****.*

Řeknu Vám *klady a zápory a* ***budu postupovat tak****, …* × *Я* ***обясню вам, в чем заключаются*** *перимущества и отрицательные стороны* ***в этих вопросах*** *и* ***постараюсь свое выступление организовать таким образом****, …*

My ***si*** *z toho* ***uděláme*** *15.* ***Ať*** *vidíte, jak* ***to*** *funguje.* × *Мы* ***ограничимся*** *на 15* ***показателей и*** *вы увидите, как* ***эти показатели на практике*** *действуют.*

U nás bylo 50 bank v roce 1991. Teď je jich 5. Proces privatizace. Co obyvatelstvo, které tam mělo peníze? × *В 1991 году* ***в нашей стране работало*** *50 банков.* ***Из них в настоящее время остались*** *5* ***банков****,* ***все остальные обанкротились в*** *процессе приватизации. Но а что люди, которые* ***держали свои*** *деньги* ***в этих банках****?*

Pak je tajné účetnictví, což je nejdůležitější, protože tam jsou skryté rezervy. × ***И существует еще третья бухгалтерия, это*** *тайная бухгалтерия, которая самая главная.* ***Это бухгалтерия, по которой показывают, где находятся*** *скрытые резервы.*

Nesmíte se dostat do pozice, že vy mu servírujete podklady a on vám nadává,že to nechce. × *Вы должны стараться не попасть в ситацию,* ***при которой*** *вы ему будете* ***посылать все свои сведения и информацию****, а он* ***при этом*** *будет ругаться,* ***что все, что вы ему посылаете – это не то, что ему надо****.*

Pak je *tajné účetnictví, což je nejdůležitější, protože tam jsou skryté rezervy.* × ***И существует еще третья бухгалтерия****,* ***это*** *тайная бухгалтерия, которая самая главная. Это бухгалтерия,* ***по которой показывают, где находятся*** *скрытые резервы.*

My si teď srovnáme hlavní prvky vašeho systému s ***evropským****, protože* ***jinak*** *nemůžeme* ***přejít k další části****.* × *А теперь* ***попытаемся*** *сровнить основные элементы вашей*

системы с европейской ***системой бухгалтерского учета****, потому* ***что без токого сравнения*** *мы не сможем* ***понять вопросы, которые мы будем рассматривать в дальнейшем****.*

Explicitnost cílového projevu je patrná i v případě samotného spojovacího výrazu:

Když *k vám přijd**e** zahraniční vlastník …* × ***В момент, когда*** *в вашей организации, или на вашем предприятии появится иностранный владелец …*

Takže my jsme zavedli clo. Polská rýže potom stála 12. × ***Из-за этого*** *мы должны были ввести таможенную пошлину, после которой польский рис уже стоил двенадцать крон за килограмм.*

K tomu *potřebuji jednu informaci od vás.* × ***Для всего этого*** *мне необходимо еще одно сведение от вас.*

Potom uděláme tu pracovní část, ***jak*** *jsme se domluvili,* ***kdy*** *budeme odpovídat na vaše otázky.* × *Потом сделаем рабочую часть,* ***о которой*** *мы договорились,* ***в ходе которой*** *мы будем отвечать на ваше вопросы.*

Tlumočník využil při svém výkonu i vlastnosti komunikačního prostředí. Během přednášky znázorňoval mluvčí situaci graficky na tabuli a kometoval ji omezenými jazykovými prostředky. Tlumočník však situaci popsal důkladněji pomocí lexikálně-syntaktických prostředků využitím nákresu a jeho legendy:

Zde máme zisk, riziko. Zde je likvidita. Zde máme cash-flow, to znamená schopnost platit. Zde máme aktiva, zde máme pasiva. Aktiva majetek, pasiva kapitál.
×
Представте себе, этот угол треугольника обозначим буквой В как прибыль, этот угол – это риск, буквой Р. Верхний угол – это А как ликвидность. В центре – это кэш флоу. Кэш флоу – это по сути дела способность расчитываться по объязательствам. С одной стороны треугольника мы имеем активы, противоположная сторона треугольника – это пасивы. Активы – это имущество, пассивы – это капитал.

Zde jsou present value, futures value a internal rate of return. × Такой вот перевернутый треугольник имеет три вершины PV, FV и IRR.

Internal rate of return – souhrnné výnosové procento, čili souhrn těchto dvou vlivů se mi objeví tady. Cash-flow zůstává už zde. Diverzifikace aktiv a pasiv je pak zde.
×
Эта вершина угла обозначается как IRR - Internal rate of return, по-английски, совокупный доход по процентам. То есть совокупность этих двух факторов в нынешней стоимости и будущей стоимости предстовляет собой сово-купный доход по процентной ставке. Кэш флоу и в этом перевернутом треугольнике остается на своем месте. И естественно действует правило диверзификации активов и пассивов.

Tyto jevy lze odůvodnit tím, že při monologu mluvčího tlumočník nemá k dispozici bezprostřední reakce adresátů a nemůže si ověřit, zda byl cíl komunikace zachován. Snaží se tak o dosažení co největší možné názornosti a přehlednosti dané promluvy. Souvisí s tím i role, kterou tlumočník vnímá v mezijazykové zprostředkované komunikaci. Jak uvádí KOMISSAROV (2001), jedná se buď o funkci zprostředkovatelskou, která je hodnocena podle věrnosti překladu vůči originálu, nebo funkci aktivního zásahu do procesu komunikace. To znamená, že se tlumočník buď snaží zachovat pragmatický potenciál originálu nebo usiluje o to, aby pragmatika cílového projevu byla víceméně nezávislá na pragmatice výchozího projevu. Ze současných studií o pragmatice komunitního tlumočení zdůrazňuje správné chápání role tlumočníka ve zprostředkované komunikaci a jeho vliv na tlumočníkův výkon HALEOVÁ (2004). Jestliže tlumočník překládá slovo za slovem, tudíž bez ohledu na to, zda je cílový text smysluplný či ne, bude jeho výsledný projev jen málokdy přesný. Na druhou stranu tlumočník nefunguje ani jako asistent, poradce či morální podpora mluvčího. Pokud si to neuvědomí, začne přebírat odpovědnost za efektivní komunikaci, vkládat vlastní myšlenky a výrazový rejstřík a upravovat srozumitelnost projevu, jeho koherenci a relevanci. HALEOVÁ (2004) se přiklání ke zlaté střední ceste a říká, že úloha tlumočníka spočívá v tom, aby přetlumočené sdělení bylo vnímáno stejným způsobem jako originál a vyvolávalo stejnou potenciální reakci. Tyto rozdílné inter-

pretace rolí se mění v závislosti na kontextu resp. prostředí a vyplývají z toho, jak tlumočník vnímá účastníky komunikace a naopak, jaká očekávání mají komunikanti od tlumočníka. MASON (2000), jenž se zabývá metodami výzkumu tlumočení dialogu, upozorňuje na to, že ne všechny oblasti dialogického tlumočení jsou identické, a proto se bude role tlumočníka například při lékařské konzultaci lišit od role během obchodního jednání.

Místy však tato vysoká míra tlumočníkovy věcné explicitnosti přesahuje komunikační potřebu a dostává se až za rámec originálního sdělení. Motivace těchto řešení není jednoznačná. Je otázka, zda souvisí s podceněním presupozicí, nadměrným zlogičťováním vztahů ve výpovědi v důsledku pochopení výpovědi samotným tlumočníkem, individuálním stylem tlumočníka, hledáním správného ekvivalentu či zmíněnou interpretací své role jako tlumočníka. Srov.:

Honíme ty, kteří podvedli stát, podvedli obyvatelstvo a ***stali se z nich zloději****.* × *Мы занимаемся тем****,*** *что отлавливаем тех, кто обманули государство, обманули население,* ***то есть те, кто, по сути дела****, стали преступниками.*

Když my je [pravidla] ale chceme používat uvědoměle, ***ne k nim docházet až na základě bankrotu****.* × *При этом, наша задача – принимать эти правила сознательно.* ***То есть, избегать ситуацию, которая позволяет нам эту истину осознать в моменте, когда наше предприятие находится на гране банкрота****.*

Internal rate of return – souhrnné výnosové procento, čili souhrn těchto dvou vlivů se mi objeví tady. × *Эта вершина угла обозначается как IRR - Internal rate of return,* ***по-английски****, совокупный доход по процентам.*

Největší ***změny*** *jsou formální.* ***Jiný název****.* × *Основные* ***различия или изменения*** *носят чисто формальный характер.* ***То есть, называются по другому, но по содержанию речь идет о том же****.*

Proč? Protože čím větší riziko, tím větší zisk. × *Почему? Потому что чем больше и выше риск, тем больше прибыль.* ***Там прямая взаимозависимость.***

Uděláme si krátkou přestávku. × *А теперь мы сделаем маленький перерыв,* ***а потом вернемся к рассмотрению нашей проблематики****.*

My se ***podíváme na hlavní rozdíl*** *ve vašem účetnictví a Evropskou unií.* × ***Попытаемся установить, в чем заключаются основные различия*** *между вашей бухгалтерской системой и системой,* ***действующей в Евросоюзе****.*

Lidi *se začnou hrnout, shromáždím určité množství peněz, konvertuju* ***je*** *na tvrdou valutu a mizím. To je* ***to*** *nebezpečí.* × *И естественно* ***мелкие вкладчики*** *бегут* ***в мой банк, мне удается*** *собрать определенное количество денег,* ***начинаю эти деньги*** *обращать в твердую валюту и исчезаю. Это опасность,* ***о которой мы уже говорили, максимализация прибыли****.*

Pokud budete někdy jednat s Evropskou unií např. s podniky, které jsou v Evropské unii, je dobré tyto vyjímky znát. Umožňují snížit cenu a zvýšit konkurenceschopnost. × ***Это значит, что в случае****, если вам* ***по роду вашей деятельности*** *придется работать* ***с каким-то партнером из*** *Евросоюза,* ***например, если ваше предприятие занимается экспортом в Евросоюз****, то знать, в чем* ***заключались или*** *заключаются* ***предоставленые нам*** *исключения,* ***это весьма*** *важно.* ***Потому что знание этих моментов*** *позволяет снизить,* ***понизить*** *цену и* ***таким образом*** *повысить конкурентноспособность* ***вашей продукции****.*

Jak to uděláš, když máš jiné účty × *Как фирмы могут это делать, если счета другие и* ***еще неизвестно какие****?*

Musím říkat, ***co chce****.* × *Немецкий хозяин вам должен сказать, что его интересует,* ***конкретно сказать, какие цифры ему нужны****.*

V některých případech může explicitace výrazněji zkreslit denotát výpovědi při současném zachování komunikačního efektu pro cílové adresáty. Srov.:

To taky potřebujou [policisté] *znát, aby* ***vědeli jak na hospodářskou kriminalitu****.* × *Для них это важная информация, потому что* ***многие из них потом идут работать в экономическую полицию****.*

Výraz *многие из них* již redukuje množství policistů a *идут работать в экономическую полицию* konkretizuje, že tito policisté budou v budoucnu pracovat v oblasti hospodářské kriminality, což se z originální výpovědi nedozvídáme. Pro cílové adresáty však tyto informace nejsou zásadní pro pochopení záměru mluvčího.

Podobně je implicitnost ze strany mluvčího místy nepříznaková a nachází se na hranici porozumění, především v případě usouvztažnění informací. Tlumočník při převodu musí nutně vycházet ze situace a širšího kontextu, výsledek je výrazně explicitnější, např.:

Vyspělé západní firmy, americké, japonské: Mitsubischi, Ford, Generall Motors. 120 ukazatelů. × ***Крупные*** *западные фирмы – американские, японские – такие как Mitsubishi, или Ford, Generall Motors,* ***работают с набором*** *120 показателей*

Říká se, že do Jižní Ameriky je třeba 50 miliónů dolarů, nenajdou ho. Když uteče do Ruska na Sibiř, stačí milión. × *Известно, что* ***в отношении*** *Латинской Америки* ***чешскому пред-принимателю, который хочет исчезнуть с концами, как говорится, нужно*** *50 миллионов долларов. Если он хочет скрыться в России,* ***такой вот пред-приниматель****, в Сибири,* ***ему*** *достаточно миллион долларов.*

Proč? ***Výjímka****.* × *Почему?* ***Потому что Польше было предоставлено Евросоюзом исключение****.*

Výše uvedené příklady svědčí o jisté míře dekondenzace přetlumočených sdělení. V některých případech se tlumočník snaží naopak o zhuštění výpovědi za účelem umístit více informací do větného rámce, kde se s nimi operuje lépe než v souvětí.

Budete vzpomínat na to, co si ***zde budeme povídat****.* × *Вы будете вспоминать* ***о вашем обучении здесь в Челаковицах****.* (substantivní kondenzátor)

Jestliže budu prodávat dům, ***tak než dostanu peníze, chvíli tam trvá ta doba****.* × *Если я буду продавать здание, объект,* ***то момент реализации получения денег длится дольше****.* (substantivní kondenzátor)

Běda, jestli vás zaslepí vidina, ***že já můžu dostat ještě více****.* × *Не дай бог, если вы начнете сами себя обманывать* ***в илюзии еще более успешного результата****.*

…, jak jsem viděl podle těch zdvihnutých rukou × *..., судя по вашей реакции* (přechodníkový kondezátor)

Zde je navíc vhodně až obligatorně explicitováno příslovečného určení místa vzhledem k valenci adverbia *здесь* a použitého syntaktického schématu.

Velkou pozornost jsem věnoval tak zvané privatizaci ***a úzce jsem ji spojoval s trestním zákoníkem.*** × *Я особенное внимание уделял в то время вопросам приватизации* ***в тесной увязке на Угаловный кодекс.***

Mám s vámi probrat *financování, účetnictví, marketing.* × ***Первый круг воросов – это*** *финансирование, бухгалтерский учет.*

U strategického plánování ***jsou postupy, jaké ukazatele vzít a jaká kritéria u nich nasadit****.* × *В области стратегического планирования – это* ***порядок работы с различными показателями*** *и* ***порядок применения критериев в отношении этих областей****.*

A práci jsem ***orientoval*** *tak, aby Československo jako* ***celek*** *vstoupilo do Evropské unie.* × *В своей работе я ориентировался* ***именно на вступление*** *Чехословакии как* ***единого государства*** *в Евросоюз.*

V originále lze pozorovat rovněž tendenci k eliptickému vyjadřování a silnější disherentní povaze projevu. Ve snaze zjdenodušit cílovému recipientovi vnímání informací tlumočník vyplňuje výpověď podle řečového kontextu a situace, srov.:

Existuje nějaká účetní hodnota bytu, pořizovací hodnota. Předpokládáme 100. × *Эта квартира имеет определенную учетную стоимость, цену проиобретения. Предположим,* ***что она составляет*** *100* ***единиц****.*

Naše cena 10 Kč/kg, z Polska 5 Kč/kg. × *У нас этот рис стоил десять крон за килограмм,* ***в Польше рис стоил*** *пять крон за килограмм.*

To je první magický trojúhelník. Říkáme mu podnikatelský. × *Это первый волшебный треугольник,* ***который*** *мы называем предпринимательский треугольник.*

Charakteristickým vyjadřovacím prostředkem originálního řečníka je dále kompletace výpovědi, typický prostředek v mluveném projevu pro doplnění informací. Srov.:

Je jich šest. První princip je maximalizace zisku. Princip výborný a současně hrozný. × *Таких принципов шесть. Первый принцип – это принцип максимализации прибыли.* ***Это принцип, который можно охарактеризовать как*** *самый лучший, но и в то же время, с которым связано очень много негативного.*

Další zásada. Musí být kapitál. Obrat kapitálu. × *Следующий принцип –* ***это принцип связанный с*** *капиталом,* ***нужно необходимо иметь*** *капитал,* ***который должен оборачиваться****.*

Při tlumočení monologického projevu byla typická i změna úhlu pohledu. Aktivní perspektiva výpovědi v češtině byla v cílovém projevu nahrazena pasivní variantou a naopak. Střídá se tak tendence mezi abstraktností a konkretizací výpovědi, např.:

Kapitál, který ***já*** *do vás vložím,* ***musím*** *do dvou měsíců* ***dostat zpátky****.* (A) × *Том* ***капитал****, который я вкладываю в вас,* ***должен вернуться обратно ко мне*** *в течение двух месяцев.* (P)

Existuje *nějaká účetní* ***hodnota*** *bytu, pořizovací hodnota.* (P) × *Эта* ***квартира имеет*** *определенную учетную* ***стоимость,*** *цену приобретения.* (A)

To taky potřebujou znát (A), … × ***Для них это важная информация****,* … (P).

Chce víc, víc a ***nekouká na cesty, odkud to bere****.* (A) × *Он хочет все больше и больше прибыли, и при этом* ***пути*** *к* ***достижении богатства его не интересуют*** (P).

Společnost *je* ***odvrhla*** *od sebe, i když mají miliardy* (A). × ***Люди****, которые* ***были обществом отчуждены****, у этих людей миллиарды денег* (B).

To nám ***umožní překlad*** *rezoluce do svých jazyků.* × ***Сейчас*** *у нас* ***есть возможность еще для того, что бы перевести*** *на наши языки* ***этот документ****.*

V neposlední řadě se v přetlumočeném sdělení projevovalo odosobnění výpovědi za účelem přizpůsobení sdělení příslušnému funkčnímu stylu. Ačkoliv se vytrácí expresivnost původní promluvy, její primární komunikační cíl je zachován, srov.:

Jak to uděláš*, když* ***máš*** *jiné účty.*× *Как* ***фирмы*** *могут это делать, если* ***счета другие*** *и еще неизвестно какие?*

Eviduj na účtech, jakých ***chceš****. Zvol si účty, jaké chceš, ale dodržíš tuto klasifikaci a tyto skupiny z těch účtů, co si zvolíš.* × ***Каждое предприятие*** *может устанавливать какие угодно счета в добровольном порядке, но при этом* ***должна быть соблюдена*** *такая вот классификация счетов, то есть классы и группы счетов.*

A jestliže se dám na špatnou cestu, ona mě pohltí a těžko se dostávám z vleku té špatné cesty. × *Тот* ***предприниматель****, который выберет плохой путь, этот путь рано или поздно его поглашает /пожирает и потом сойти с этого пути очень сложно.*

Ale ***mně*** *nejde o ty cifry …* × ***Речь*** *естественно идет не о цифрах …*

V dialogických promluvách můžeme pozorovat obdobné příklady reprodukce sdělení. Tlumočníci opět tíhnou k explicitnímu a kondezovanému vyjadřování na základě charakteristik komunikantů, presupozicí cílových recipientů, situace a kontextu., srov.:

Jestliže to pošleš e-mailovou cestou, abys tam doplnil, že kdo se nevyjádří do pátého dubna, budeme považovat ***touto organizací materiál za schválený****.* × *Если это пошлешь по э-мейлу, надо дописать, что кто не передаст свою точку зрения до пятого апреля, мы будем считать,* ***что они*** *согласны с этим содержанием.*

Když se tak jen dívám tady ***v té tabulce, která se týká platů*** *… Tam jsou platy jenom zaměstnanců nebo i Vaše?* × *Когда я смотрю таблицу,* ***которую Вы нарисовали, таблицу заработной платы*** *... Это заработные платы только работников* ***или Ваша тоже включена****?*

Chápu, ***kam míříte****.* × *Я понимаю,* ***куда вы направляете разговор****.*

York vlastní Američané a Axon Japonci. × *Собственники Йорка – американцы, а Японцы* ***владеют*** *Аксоном.*

Takže program toho dnešního dne. × *Программа сегодняшнего дня* ***будет следующая****.*

Takže to ***je na úvod****.* × ***Такова вводная часть****.*

Záleží, jaké jsou *požadavky.* × ***В зависимости от*** *требовани*

Aktivní účast komunikantů a bezprostřední kontext umožňují modifikovat syntaktickou strukturu výpovědí podle potřeby vyjádření komunikačního cíle mluvčího, např.:

A chtěl bych se zeptat, ***zda opravdu nelze ještě změnit rozhodnutí****.* × *Я бы хотел спросить:* ***„Действительно нельзя еще изменить решение?“***

Změna předmětné vedlejší věty na tázací přímou řeč včetně zvukově-lexikálních prostředků zdůrazňuje definitivní potvrzení zobrazované skutečnosti ze strany řečníka.

V rozhovorech se tlumočníci snažili délku svých úseků přiblížit co nejvíce orignálu pro účely plynulého průběhu. Z tohoto důvodu se kromě explictních a konkretizačních praktik objevovaly tlumočnické postupy konverze popř. komprese. Příklady:

Stává se, že ***nějaký předseda z nějaké země*** *prostě nemůže přijet.* ***Ale je nás tedy většina****.* × *Всегда случается, что* ***некоторые предстадатели*** *просто не могут приехать, не подходит им этот срок.* ***Но большинство приехали****..*

Já vám potom pustím a ***uvidíte, že ani nepoznáte****, že se něco točí.* × *Я потом вам пущю* ***и вы даже не почувствуете, что*** *что-то крутится.*

5.3 PRAGMATIKA Z HLEDISKA FUNKČNĚ SÉMANTICKÉHO POPISU

V rámci výzkumu pragmatických aspektů tlumočení se budeme zvlášť zabývat analýzou významového resp. stylistického odstínu doplňujícího primární význam slov. Konotace lze vyjádřit a) jednak pomocí pragmaticky příznakových částic, citoslovcí a příslovcí, b) jednak prostřednictvím obrazných pojmenování, frazeologických slovních spojení popř. termínů a c) jednak pomocí paralingválních prostředků.

5.3.1 Diskurzní značky – příslovce, částice, citoslovce

Obecně jsou konotace patrné zejména v případě synsémantických slovních druhů. Tlumočníci se při analýze konotací spoléhájí v první řadě na porozumění obsahu originálního sdělení, kontextu, ale snaží se rovněž stanovit potenciální účinek na recipienta (tj. na základě mimojazykových faktorů jako sociální situace, charakter obecenstva atd.).

V této části se podívame na analýzu výrazů syntakticky nezávislých na větě, které lze oddělit od věty, aniž by došlo ke změně jejího propožičního obsahu. Jak uvádí HALEOVÁ (2004), pro tlumočníka je důležité, aby i přes objektivní faktor času během tlumočení a dalších rozhodnutí, která při něm vykonávají, tato na první pohled irelevantní slova identifikoval, aby je v cílovém projevu vytvářel s vazbou na původní sdělení a aby přitom zachoval pragmatickou intenci orginální promluvy. Tlumočník si totiž musí uvědomit, že při vynechání či nesprávném výběru ekvivalentu těchto prostředků může dojít ke změně ilokuční síly či tónu promluvy, i když samotný perlokuční efekt je v našem případě těžko prokazatelný.

Ruština jako silně emocionální a expresivní jazyk dává přednost ilokučním složkám v rámci textu. Náš tlumočník, rodilý Rus, se snaží tyto prvky zakomponovat do výsledné promluvy a snaží se jimi buď dotvořit význam sdělení či vystihnout zamýšlený komunikační efekt.

… abyste si možná ***jednou*** *na to vzpomněli × … для того, что вы* ***какой-то день*** *смогли вспомнить то, о чем мы сегодня говорили*

Přednáším o Bělorusku v této instituci ***už pomalu*** *čtvrtý rok. × Это учебное заведение подобные курсы организует* ***вот уже*** *четыре года.*

Kdo chce, ať si to napíše, kdo nechce, ať nepíše. Případná kritéria nemáte v tomto sylabu.× Если вы хотите, вы можете их записывать в своих дневниках. Если не хотите это делать, ***пожалуйста****, это ваше дело.* ***Но в любом случае****, эти цифровые коефициенты в ваших материалах не приводятся.*

Pak je tady poslední zásada. Je ***strašně*** *důležitá a je těžká. × И последний принцип, это очень сложний принцип, но* ***весьма*** *важный.*

S ***tímto*** *podnikáním svět nechce nic mít. × Весь мир* ***с таким вот*** *предпринимателем прекращает вести все дела.*

Rizik je plno. Nás zajímá finanční riziko jako souhrn těch věcí. × Рисков тоже существует огромное количество. Нас ***естественно*** *интересует финансовый риск как комплекс рисков.*

Jak se to dělá, ***k tomu dojdeme****. × Как это делается на практике,* ***мы рассмотрим чуть позже****.*

Teď *jsem si vzpomněl* ***ještě****! ×* ***Вот я еще*** *вспомнил!*

Future value je budoucí hodnota, kterou já započítávám do současné ceny, protože mně tu cenu zhodnocuje. × Фючер велю – это будущая стоимость, которую я должен учесть /отразить в актуальной цене, потому что эта будущая стоимость мою актуальную цену ***таким вот образом*** *повышает.*

Budu hovořit ***naprosto otevřeně****. × Естественно, я буду говорить* ***со всей откровенностью****.*

Co obyvatelstvo, které tam mělo peníze? ***Ну****, а что люди, которые держали свои деньги в этих банках?*

A zase *varování. ×* ***И опять же еще одно*** *предупреждение.*

Normální úroková sazba je ***dejme tomu*** *8 %.* × *Нормальная ставка по депозитам* ***где-то в районе*** *восьми процентов.*

Zakládám akciovou společnost ***nebo*** *zakládám banku.* × *Если я организую акционерное общество,* ***или же*** *организую банк.*

Když uteče [podnikatel] do Ruska na Sibiř, stačí milión. × *Если он хочет скрыться в России в Сибири,* ***такой вот*** *предприниматель, ему достаточно миллион долларов.*

Pokud nemá dolary, všechny státy ho vydají. × *Если у него нет долларов, любая страна его* ***тут же*** *выдаст в родную страну.*

Tak *to se nelíbilo komunistickému režimu.* × ***А именно*** *это обстоятельство нашему коммунистическому режиму не нравилось.*

Boj mezi bílým a černým koněm, to je krédo této zásady *Борьба между черным и белым конем, это* ***как раз*** *те пять принципов финансового управления, которые мы сейчас рассмотрели.*

Najednou *se u nás objevila polská rýže.* × ***Вдруг ни с того, ни с сего*** *на нашем рынке появился Рис из Польши.*

Kéž bychom *měli takové účetnictví!* × ***Ох, если бы*** *у нас была такая бухгалтерия!*

A teď si to uděláme ***o něco*** *složitější.* × *А теперь мы это* ***немножечко*** *усложним.*

A ***následně*** *to pošlu Evropskému parlamentu …* × *И пошлю это* ***сразу*** *Европейскому парламенту …*

Při převodu z ruštiny do češtiny a zpět tlumočníci často podobné pragmatické značky zcela vypouštěli nebo se je snažili nahradit příliš doslovnou konstrukcí, což vedlo k častým interferencím, srov.:

Так как много игроков Франции были другого цвета кожи, так они очень рассердились и сказали: ***Ну как****, расизм.* × *A protože je v mužstvu Francie mnoho hráčů tmavé pleti, tak se rozzlobili a řekli, že je to projev rasizmu.*

V předchozím případě lze částici *ну как* nahradit například hovorovou modální částicí *prostě* nebo příslovcem *zkrátka*.

И вот весь *расизм, что я могу сказать.* × ***Takže to je tak veškerý*** *rasizmus v Litvě, o čem bych mohla říci.*

Mluvčí se touto větou snaží vyjádřit, že rasizmus v Litvě není tak ožehavé téma, jak by se na první pohled mohlo dát. Vhodnější by tak bylo např. *To je asi tak všechno, co se dá říci o rasizmu v Litvě* nebo *A to je celý rasizmus.*

Tak *by nás nikdo nekoupil.* × *Нас бы никто не купил* ***тогда****.*

Opět se jedná o příliš doslovnou verzi originálního sdělení. Adekvátnější výraz by mohl znít např. *Иначе нас никто не купил бы.*

A teď si to uděláme ***o něco*** *složitější.* × *А теперь мы это* ***немножечко*** *усложним.*

5.3.2 Expresivita výrazu

Nejprve se podíváme na způsob řešení stylistických posunů. Na ukázce monologického projevu se tlumočník z velké části snažil fádní či hovorové jazykové prostředky přizpůbit populárně-naučnému stylu, srov.:

My víme, kolik budeme muset ***dát do firmy****.* × *Мы знаем, сколько мы должны будем* ***вложит в эту фирму****.*

Do dneška ***má*** *Francie velmi podrobné a vynikající účetnictví.* × *Франция до сегодняшнего дня* ***пользуется весьма*** *подробной и высоко качественной бухгалтерской системой.*

… historicky carské Rusko a státy, které k němu ***patřily*** *…* × *историчеки царская Россия и те государства, которые* ***входили в ее состав***

Naši obchodníci nechtějí, aby se ***vidělo*** *do účetnictví* × *Наши бизнесмены против того, что бы кто-то* ***мог разбираться*** *в их состоянии на основе бухгалтерского учета.*

Současně to první pravidlo ***je hrozné*** *v tom, že všechno se dá vyjádřit penězi.* × *Одновременно этот принцип* ***имеет*** *еще и свою* ***отрицательную сторону****.*

Princip je ***hrozný****.* × ***Это*** *принцип, с которым* ***связано очень много негативного****.*

Naopak lze najít i pasáže, kde tlumočník nahrazuje formální výrazy expresivnějšími vyjadřovacími prostředky v rámci kompenzačního tlumočnického postupu, např.:

Protože ještě nikdo neví, že já ten ***kapitál*** *nemám.* × *Потому что никто не знает, что у меня таких* ***денег*** *нет.*

Bílý kůň se velmi rychle zašpiní, za ten milión ***začne provádět operace****, které jsou protizákonné.* × *Белый конь очень быстро таким образом становится черным, пачкается, потому что он за этот миллион* ***начинает подписывать любую бумагу****, в том числе и те, которые направлены против законов.*

Říká se, že do Jižní Ameriky je třeba 50 miliónů dolarů, a ***nenajdou ho****.* × *Известно, что в отношении Латинской Америки чешскому предпринимателю,* ***который хочет исчезнуть с концами, как говорится****, нужно 50 миллионов долларов.*

A teď ***se podíváme*** *na manažerský obsah jednotlivých chyb.* × *А теперь* ***давайте рассмотрим*** *каждый из этих классов через оптику менеджерского управления*

Příznak expresivnosti lze zdůraznit lexikálními prostředky s přeneseným významem, frazeologickým či idiomatickým vyjadřováním. Pokusíme se uvést příklady zdařilého přetlumočení těchto prostředků. Zajímavé je, že tlumočník místy sám usiluje o vyjádření myšlenky obrazně, ačkoliv je v originále zformulávana neutrálně či hovorově. Příklady:

Vysloužil *jsem si* ***název*** *agenta francouzského imperialismu* × *Я* ***получил наклейку*** *агента французского империализма*

Firma je ***v rozkvětu****.* × *Моя фирма в данный момент находится* ***на вершине успеха****.*

… dovolte, abych ***řekl*** *na úvod* ***pár slov o sobě*** × *… разрешите мне* ***коротко охарактеризовать себя***

Své vášně musíte ***držet na uzdě****.* × *Вы должны быть способны свои страсти* ***контролировать и тормозить****.*

s jídlem roste chuť × ***аппетит приходит во время еды***

Až budeme ***mít*** *třídy* ***za sebou*** *…* × ***После того, как мы рассмострим*** *каждый из этих классов …*

Všichni dovozci prostě ***nemohli****.* × *Все наши импортеры* ***пришли в ужас****.*

S tímto podnikáním svět ***nechce nic mít****.* × *Мир с таким вот предпринимателем* ***прекращает вести все дела****.*

Naši obchodníci nechtějí, aby se ***vidělo*** *do účetnictví* × *Наши бизнесмены против того, что бы кто-то* ***мог разбираться*** *в их состоянии на основе бухгалтерского учета.*

Běda*, jestli zjistíte, že chce vlastník své bohatství* ***vydřít*** *na vás.* × ***Не дай бог_/ не приведи господ****, если владелец фирмы захочет свое богатство* ***сделать за счет эксплуатации*** *вас как работников.*

Máme takové přísloví*, že prostě* ***nekupují zajíce v pytli****.* × ***Кота в мешке не покупают, говорят****.*

Abychom nechodili ***kolem horké kaše****.* × *Чтобы мы не ходили* ***вокруг да около****.*

5.3.3 Paralingválni prostředky

Podíváme se nyní na to, jak tlumočníci pracovali se suprasegmentálními zvukovými prostředky, ke kterým patří tempo, dynamika výpovědi či její intonace, jež ovlivňují smysl výpovědi. V této souvislosti budeme sledovat i rozdíly v aktuálním členění větném, kterého jsme se dotkli v předchozích kapitolách.

Například dovážíme rýži. × *Пример. Мы импортируем рис.*

Výpověď byla do ruštiny rozparcelována na dvě části, kde je první část zdůrazněna a následuje po ní kratší pauza. Do ruštiny je tento způsob eliptického

vyjádření příznakový, v češtině se spíše používá příslovce *například* či větná varianta „*Uvedu příklad*“. Podobně též v příkladu *Zatím je nemáme ve výrobním programu.* × *Пока их у нас нет. В производственной программе.*

Takže, přátelé, souhlasíte s tím, že připojíme i to ***Slovinsko****?* × *Сейчас спрашиваю: Согласны вы с тем, что мы* ***Словению*** *тоже присоединим?*

Používáme ***málo****.* × ***Мало*** *используем.*

Přeprava je ***po jednotlivých částech****.* × *Транспортировка* ***по отдельным частям*** *идет.*

Je to rozšíření, v regulaci je ***přímo*** *prvek rozšíření.* × *Это расширение,* ***прямо*** *в регуляции есть элемент расширения.*

Samozřejmě ta je možné. Prostory jsou, kapacita také. × ***Возможность*** *такая есть,* ***да****. Для этого* ***помещения есть*** *и* ***мощности*** *также существуют.*

Tlumočníci se ve výše uvedených dvojcích výpovědí rozhodli pro subjektivní pořádek slov, což naznačuje příznak emocionálnosti. Obsahově závažná část promluvy zaujímá počátkové postavení a je zdůrazněna zesílením hlasu. Tím je výpověď citově zabarvena a nahrazuje neprozodické prostředky originálu. Srov.:

Teď jsem si vzpomněl ještě, ***jak*** *jste se včera ptal na možnost ukázky reference,* ***tak*** *to se mi, bohužel, nepodařilo sehnat.* × *Вот я еще вспомнил, Вы спрашивали вчера о возможности демонстрации референций. К сожалению мне не удалось получить их.*

Nositelem informace může být navíc i pauza nebo intonace. Ve výpovědi *U velikosti dvě stě osmdesát* ***je taky šestiřadý****.* × *У размера двести восемьдесят –* ***шестирядный – тоже****.* Intonace stoupá, kulminuje na *-sát* a po pauze pak klesá. Pauza nahrazuje lexikální prostředky např. zde: *U nás je to* ***tak zvaný horkovod****.* × *У нас это* ***– трубопровод с горячей водой****.* nebo *Teď se dostáváme k další části,* ***a sice*** *k účetnictví. А теперь мы перейдем к рассмотрению следующей части – бухгалтерскому учету.*

Prozodické a neprozodické prostředky jsou velice často kombinovány. Srov.:

To se nelíbilo *našemu komunistickému režimu.* × ***Именно это обстоятельство*** *нашему коммунистическому режиму* ***не нравилось.***

Takže, ***já nevím, jestli kolega*** *chce ještě něco říci.* × ***Коллега может быть*** *хочет кое-что сказать.*

Tématická část je explicitnější a je uvozena vytýkací částicí. V originální promluvě je dále větný přízvuk umístěn na slovese a réma se tím odsouvá z koncové pozice. V ruštině zůstává na konci a je zdůrazněno příslušným větným důrazem. Expresivní vyjádřování v češtině je v monologickém projevu nahrazeno neutrálním členěním. Podobně:

Možná, že vám někdo nabídne ***milion*** *za váš podpis.* × *Вам могут за вашу подпись предложить* ***миллион крон.***

A pochopitelně, dovedete si představit. ***Těch dvacet let.*** *Co* ***to*** *asi znamenalo.* × *И, естественно, каждый из вас может себе представить, что* ***такая наклейка*** *означала* ***практически в течение двадцати лет моей жизни.***

5.3 PRAGMATIKA Z HLEDISKA JAZYKOVÉ SITUACE A KONTEXTU

Jazykové situace a řečového kontextu jsem se dotkli v rámci pragmatiky syntaktického popisu či deixe. V této části se podíváme, jak tlumočníci vyjádřili stejnou situaci souborem různých jazykových prostředků, při nichž sice dochází k posunům (významové a stylistické odstíny, perspektiva, syntaktické a gramatické modifikace, explicitace atd.), které jsme zjistili v předchozích kapitolách. Dochází tak parafrázi jednotek v cílévém projevu, což je z pragmatického hlediska adekvátní postup, jenž zachovává komunikační efekt v cílových výpovědích. Srov.:

Světové pravidlo pro riziko říká, ***zisk je tím větší, čim je větší riziko a čím je menší likvidita****.* × *По всюду в мире в отношении риска действует правило, согласно которому* ***прибыль прямо пропорциональна риску и обратно пропорционально ликвидности****.*

Honíme *ty, kteří podvedli stát, podvedli obyvatelstvo a stali se z nich zloději.* × *Мы занимаемся тем, что* ***отлавливаем*** *тех, кто обманули государство, обманули население, то есть те, кто, по сути дела, стали преступниками*

Představte si, že celý život ***budujete*** *firmu.* × *Представьте себе, что вы всю жизнь* ***развиваете*** *фирму.*

Osobně jsem ***nesouhlasil*** *s rozdělením Československa.* × *Я лично* ***выступил против*** *разделения Чехословакии.*

Je třeba ***se vyvarovat svodům****, které s tím souvisejí* × *Небходимо в таких случаях* ***быть весьма принципиальным****.*

Když ***uteče*** *do Ruska na Sibiř ….* × *Если он* ***хочет скрыться*** *в России в Сибири…*

… abych s nima [dotazy] mohl ***časově počítat*** × *… чтобы я смог* ***запланировать время*** *для ответов.*

Účetnictví je předmětem konkurence, není ***otevřené****.* × *Бухгалтерия - это прежде всего предмет конкурентной борьбы, это* ***вещь, которую нельзя никому показать****.*

Budete vzpomínat na ***to, co si zde budeme povídat****.* × *Вы будете вспоминать* ***о вашем обучении*** *здесь в Челаковицах.*

Kdo chce, ať si to napíše, ***kdo nechce, ať nepíše****.* × *Если вы хотите,* ***вы можете их записывать в своих дневниках. Если не хотите это делать, пожалуйста, это ваше дело****.*

Nekouká na cesty, ***odkud to bere*** [peníze] × *Пути* ***к достижении богатства*** *его не интересуют.*

Řekli jsme si, že si budeme konkurovat, ***ale fair play****.* × *Мы сказали, что будем конкурировать,* ***но что это будет все по справедливому****.*

Naše společnost ***vznikla*** *v roce 1991 pěti společníky, kteří* ***vzešli z*** *výrobního podniku Janka Radotín.* × *Наша компания* ***была создана*** *в 1991 г. пятью партнѣрами, которые* ***раньше работали на*** *предприятии Ранко Радотин.*

Normální úroková sazba je ***dejme tomu*** *8 %.* × *Нормальная ставка по депозитам* ***где-то в районе*** *восьми процентов.*

Dostanu *se k tomu.* × *Я еще об этом* ***буду говорить****.*

Jestli vy byste ještě ***chtěli doplnit k programu****?* × *Может у вас* ***есть еще какие-то замечания по программе****?*

… abyste vědeli, ***kdo vám bude přednášet*** × *… чтобы у вас было представление,* ***какой путь я прошел в течение своей жизни***

Přednáším *o Bělorusku* ***v této instituci*** *už pomalu čtvrtý rok.* × *Это учебное заведение подобные курсы организует вот уже четыре года.*

V Evropské unii, jestliže jsem dva roky ***ztrátový*** *…* × *В Евросоюзе действует правило, согласно которому, если в течение двух лет мне* ***не удается окупить свой вложенный капитал*** *…*

Týká se to i situací (reálií kulturních a společenských či ustálených spojení), pro které v cílovém jazyce existuje omezený způsob převodu, např.:

Добро пожаловать *в Европу!* × ***Vítejte*** *v Evropě!*

Chviličku jenom*.* × ***Одну минутку****.*

To je v pořádku*.* × ***Это нормально****.*

židovská hvězda*, čili znak izraelského státu.* × ***звезда Давида****, то есть герб израильского государства*

Tlumočník se však musí vyvarovat případům, kde by jazykový prostředek v cílovém sdělení porušil denotativní význam původní informace natolik, že by nebyl splněn požadavek ekvivalentního komunikativního efektu, např.:

… pro ostatní ***státy bývalé východní zóny*** *…* × *… для других* ***восточноевропейских стран****, то есть* ***стран-членов бывшего Советского Союза*** *…*

S*táty bývalé východní zóny* nelze označit za *východoevropské země* a už vůbec ne jen za *členské státy bývalého Sovětského svazu* (bez ohledu na to, že se tato ruská reálie nazývá *республики бывшего Советского Союза*)

Stává se*, že nějaký předseda z nějaké země prostě nemůže přijet. Ale je nás tedy většina.* × ***Всегда случается****, что некоторые предстадатели просто не могут приехать, не подходит им этот срок. Но большинство приехали..*

V této ukázce je však v přetlumočené verzi originálu posunut význam slovesa *stává se*. Vhodnější by bylo použít sloveso *бывает*, které zdůrazňuje příznak občasného, nikoliv trvalého výskytu dané situace.

Možná, že vám někdo nabídne ***milion*** *za váš podpis.* × *Вам могут за вашу подпись предложить* ***миллион крон****.*

Zde naopak zbytečná snaha o explicitaci lexikální jednotky nerespektuje cílového adresáta resp. jeho presupozice a nemusí dosáhnout požadovaného záměru. Pragmaticky adekvátnější by mohl být např. dolar, euro nebo rubl.

ZÁVĚR

Z výše uvedeného výzkumu pragmatických faktorů mezijazykové zprostředkované komunikace vyplývá, že se pragmatika jako nadstavba sémantiky projevuje ve všech jazykových vrstvách. Základem pragmaticky adekvátního převodu je zachování komunikačního záměru původního sdělení potažmo požadovaného komunikačního efektu u cílového adresáta. Tlumočník nezohledňuje pouze základní denotativní významy výpovědi, jeho výsledek ovlivňuje celková komunikační situace jako soubor všech prvků (bezprostřední vztahy mezi komunikanty, presupozice apod.)

Z hlediska gramatického popisu se pragmatika projevovala v rámci slovesných kategorií (slovesného vidu a způsobu) nebo vyjádření modality. Kontextem se tlumočníci řídili rovněž při převodu sponového slovesa *být* do ruštiny, kde dávali přednost nulové sponě, konkretizovali jeho smysl plnovýznamovými slovesy nebo využili verbonominální či parafrastická spojení. Velkou pozornost jsme při výzkumu věnovali převodu nejrůznějších deiktických prvků, při kterém tlumočníci jednoznačně tíhli k explicitnější formulaci.

Stejné výsledky jsme získali v rámci analýzy syntaktické struktury výpovědí. Tlumočníci ve snaze o koherentní projev dešifrovali implicitní logicko-sémantické vztahy mezi větami včetně eliptického vyjadřování či kompletace výpovědi a následně vyslovovali v cílovém jazyce. Koherenci dále podporovali zhuštěním větné struktury. Tyto syntaktické kondenzáty vytvářejí abstraktnost promluvy. O této tendenci svědčí rovněž změna perspektivy z aktivní na pasivní. Platí to zejména pro monologické projevy odborného charakteru vzhledem k danému komunikačnímu záměru. Nicméně snaha o jasnou formulaci nezřídka způsobila, že se tlumočník dostal daleko za hranice původního sdělení popř. došlo k jejímu nadměrnému zkreslení. Tlumočník si v této souvislosti musí správně uvědomit svou úlohu v rámci mezijazykové komunikace, tj. vyvolat u cílových recipientů stejnou reakci, jakou by měl potenciální výchozí příjemce. V dialozích se více projevuje bezprostřední

vztah účastníků komunikace a jejich vzájemné reakce. Tlumočník se snaží vystihnout i emocionální stránku komunikantů a podle toho modifikuje syntaktickou strukturu. Ačkoliv je většina postupů shodných s těmi, které platí pro monologický způsob komunikace, lze v dialozích identifikovat naopak snahu o konkretizaci a aktivní konstrukce popř. kompresi a větší míru využití slovosledu, aktuálního větného členění popř. paralingválních prostředků.

Důležitým komponentem analýzy pragmatiky byla i funkčně sémantická interpretace. Kromě slovníkových ekvivalentů, které určují denotativní významy, lze určit stylistické a expresivní konotace lexikálních prostředků, které nemají jednoznačné protějšky v cílovém jazyce a které definují celkový postoj řečníka k předmětu komunikace. V první řadě se jedná o pragmaticky příznakové diskurzní značky, které ovlivňují výsledný účinek na adresáta. Týká se to zejména modálních částic, příslovcí popř. citoslovcí, které ruští tlumočníci hojně využívali pro dosažení požadovaného komunikačního efektu. Expresivní odstíny lexikálních jednotek tlumočníci řešili obrazným vyjadřováním popř. převodem frazeologického či idiomatického spojení. Monologický projev byl naopak místy neutralizován na základě předpokladů odborného stylu.

Nositelem informace mohou být i prozodické prostředky jako intonace, pauzy, tempo řeči či dynamika projevuje. Ve spojení s postavením východiska a jádra výpovědi lze určit hlavní myšlenku sdělení či její emocionální odstíny bez použití jiných lexikálních prostředků.

Výzkum završuje analýza mimojazykových faktorů, která zdůrazňuje nezbytnou znalost kontextuálního a mimolingvistického prostředí. Na první pohled se může zdát, že se tlumočníci příliš vzdalují od dílčích denotativních významů výpovědi. Z hlediska komunikačního však k žádným posunům nedochází, jelikož tlumočníci zachovávají komunikační efekt u cílových příjemců změnou formálního popisu situace prostřednictvím všech výše zmíněných jazykových i mimojazykových prostředků.

RESUMÉ / РЕЗЮМЕ

Diplomová práce zkoumá pragmatické faktory mezijazykové zprostředkované komunikace v jazykové kombinaci čeština – ruština. Klade si za cíl komplexně vymezit pragmatické faktory tlumočnického procesu, a to jak faktorů řečových, tak i mimojazykových.

Práce je teoreticko-empirická. Obsahuje stručnou charakteristiku pragmatiky z hlediska lingvistického a jmenuje oblasti pragmalingvistiky, použitelné při zkoumání mezijazykového převodu. Zároveň je uveden přehled teorií a empirických studií provedený v rámci překladu a tlumočení.

Výzkum byl proveden s použitím audio záznamů unilaterálního a bilaterálního konsekutivního tlumočení jazykové kombinace čeština – ruština – čeština. Monologický projev nese rysy vesměs populárně naučného až odborného stylu. Dialogy pocházejí z autentického prostředí, jsou směs nepřipravené a jejich obsah se často stává bezprostředním odrazem komunikativní situace.

Výsledky analýzy rozdělujeme do dvou bloků, na prvky řečové a mimojazykové. Z výzkumu pragmatických faktorů mezijazykové zprostředkované komunikace vyplývá, že se pragmatika jako nadstavba sémantiky projevuje ve všech jazykových vrstvách. Z hlediska gramatického popisu se pragmatika projevovala v rámci slovesných kategorií nebo vyjádření modality. V rámci analýzy syntaktické struktury tlumočníci ve snaze o koherentní projev dešifrovali implicitní logicko-sémantické vztahy mezi větami včetně eliptického vyjadřování či kompletace výpovědi a následně vyslovovali v cílovém jazyce. Důležitým komponentem analýzy pragmatiky je i funkčně sémantická interpretace. Výzkum završuje analýza mimojazykových faktorů, která zdůrazňuje nezbytnou znalost kontextuálního a mimolingvistického prostředí.

Дипломная работа направлена на исследование внеязыковых прагматических факторов опосредственной межязыковой коммуникации в сочетании чешского и русского языков. Раобта перед собой ставит цель комплексно ограничить прагматические факторы процесса устного перевода, причем как речевые, так и внеязыковые.

Работа теоретико-эмпирическая. Она содержит характеристику прагматики с точки зрения лингвистики, излагает теоретические исходные пункты деикса и прессупозиции, уделяет внимание прагматике перевода и прагматическим аспектам в рамках процесса устного перевода.

Для исследования мы использовали аудиозаписи одностороннего и двустороннего последовательного перевода с чешского языка на русский и наоборот. Монологическая речь имеет в большинстве случаев черты научно-популярного или профессионального стиля. Диалоги базируются из аутентической среде, их содержание подчас непостредственно отражает коммуникативную ситуацию.

Результаты анализа мы делим на два блока, а именно речевые и внеязыковые элементы. Из исследования прагматических факторов внеязыковой коммуникации становится очевидным, что прагматика проявлается в качестве семантической надстройки во всех языковых слоях. С точки зрения грамматического описания она проявлялась в рамках категорий глаголов или выражения модальности. В рамках анализа синтаксической структуры переводчики, стараясь сохранить когерентность высказывания, декодировали имплицитные логическо-сематические отношения между предложениями и выражали их на целевом языке. Важным компонентом анализа прагматики является также семантическая интерпретация. Исследование завершает анализ внеязаковых факторов, подчеркивающий знание контекста и внеязыковой среды.

BIBLIOGRAFIE

ODBORNÁ A TEORETICKÁ LITERATURA

- ARUTJUNOVA, N. D., PADUČEVA, E. V. (1985). Istoki, problemy i kategorii pragmatiki. In ARUTJUNOVA, N. D. (sest.), PADUČEVA, E. V. (red., sest.); POPOV, N. N. (red.) *Novoe v zarubežnoj lingvistike : vypusk XVI, lingvističeskaja pragmatika*. Moskva : Progress, 1985. s. 8-42.
- BAKER, A (1985). Presuppozicija i tipy predloženij. In ARUTJUNOVA, N. D. (sest.), PADUČEVA, E. V. (red., sest.); POPOV, N. N. (red.) *Novoe v zarubežnoj lingvistike : vypusk XVI, lingvističeskaja pragmatika*. Moskva: Progress, 1985. s. 406-418.
- BARCHUDAROV, L. S. (1975). *Jazyk i perevod : voprosy obščej i častnoj teorii perevoda*. Moskva : Meždunarodnyje otnošenija, 1975. 240 s.
- BUCHTELE, Tomáš (1996). *Funkčně jazykové a pragmatické faktory procesu tlumočení*. [s.l.], 1996. 75 s. Vedoucí diplomové práce Doc. PhDr. Marie Csiriková, CSc.
- CITTERBARTOVÁ, I. (1994). *Pragmatické aspekty komunikativního aktu*. [s.l.], 1996. 92 s. Vedoucí diplomové práce Doc. PhDr. Miroslava Sládková, CSc.
- CSIRIKOVÁ, M. (1996). K sociolingvistické problematice teorie tlumočení. *Rossica Ostraviensia ´96 : Lingua rossica in sphaera nercaturae*. Ostrava 1996.
- ČEŇKOVÁ, I., HRDLIČKA, M. (1995). *Bibliografie českých a slovenských prací o překladu a tlumočení*. Praha : JTP, 1995. 121 s. ISBN 80-901698-8-0.
- ERNST, Peter (2002). *Pragmalinguistik : Grundlagen, Anwendung, Probleme*. Berlin : de Gruyter, 2002. 200 s. Gruyter - de Gruyter Studienbücher. ISBN 3-11-017013-2.
- FORMÁNKOVÁ, Marie (1977). Analýza tlumočnických aspektů ve vztahu k teorii překladu. *Československá rusistika : časopis pro slovanské jazyky, literaturu a dějiny SSSR*. 1977, roč. 22, č. 5, s. 225-229.
- FORMÁNKOVÁ, Marie (1979). K zachování stylového rázu v procesu tlumočení. *Československá rusistika : časopis pro slovanské jazyky, literaturu a dějiny SSSR*. 1979, roč. 24, č. 3, s. 122-127.
- FORMÁNKOVÁ, Marie (1981). Expresivní složka výpovědi jako problém tlumočení a překladu. *Československá rusistika : časopis pro slovanské jazyky, literaturu a dějiny SSSR*. 1981, roč. 26, č. 5, s. 219-223.

- FORMÁNKOVÁ, Marie (1986). Charakteristika tlumočnické translace a její typy. *Československá rusistika : časopis pro slovanské jazyky, literaturu a dějiny SSSR*. 1986, roč. 31, č. 2, s. 72-86.
- FORMÁNKOVÁ, Marie (1987). Charakteristika tlumočnických postupů. *Československá rusistika : časopis pro slovanské jazyky, literaturu a dějiny SSSR*. 1987, roč. 32, č. 1, s. 6-11.
- GILE, D. (1994). Methodological Aspects of Interpretation and Translation Research. In LAMBERT, S., MOSER-MERCER, B. (eds) *Bridging the Gap : Empirical Research in Simultaneous Interpretation*. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 1994, 39-56 s.
- GILE, D. (1998). Observational Studies and Experimental Studies in the Investigation of Conference Interpreting. *Target, 10:1*. vol. 10, no. 1. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 1998. s. 69-93.
- GRICE, H. P (1985). Logika i rečevoje obščenije. In ARUTJUNOVA, N. D. (sest.); PADUČEVA, E. V. (red., sest.); POPOV, N. N. (red.) *Novoe v zarubežnoj lingvistike : vypusk XVI, lingvističeskaja pragmatika*. Moskva : Progress, 1985. s. 217-237.
- GRICE, H. P. (1989) *Studies in the Way of Words*. Cambridge (Mass.) : Harvard University Press, 1989. 406 s. ISBN 0674852710.
- HALE, Sandra Beatriz (2004). *The discourse of court interpreting. Discourse practices of the law, the witness and the interpreter*. 1. vyd. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2004. 261 s. ISBN 90 272 1658 4 (Eur.).
- HAUSENBLAS, Karel (1971). *Výstavba jazykových projevů a styl*. 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova, 1971. 184 s.
- HIRSCHOVÁ, Milada (2004a). Obecná pragmatika a pragmatika češtiny. *Slovo a slovesnost : časopis pro otázky teorie a kultury jazyka*. 2004, roč. 65, č. 1, s. 3-15.
- HIRSCHOVÁ, Milada (2004b). Řečový akt, řečové jednání a komunikační funkce výpovědi. *Slovo a slovesnost : časopis pro otázky teorie a kultury jazyka*. 2004, roč. 65, č. 3, s. 163-173.
- HOLBOJOVÁ, I. (1979). *Konotace v procesu tlumočení*. [s.l.], 1979. 74 s.
- HOLŠÁNOVÁ, Jana (1990). K některým aspektům konsekutivního tlumočení. *Jazykovědné aktuality : informativní zpravodaj českých jazykovědců*. 1990, roč. XXVI, č. 1, s. 64-66.
- HOLŠÁNOVÁ, Jana (1991). Nedorozumění v tlumočených bilaterálních rozhovorech. *Slovo a slovesnost : časopis pro otázky teorie a kultury jazyka*. 1991, roč. 52, č. 4, s. 273-279.
- HOUSE, Juliane (1977). *A Model of Translation Quality Assesment*. 1. vyd. Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1977. 206 s. ISBN 3-8233-5075-7.

- HRDLIČKA, Milan, STEHNOVÁ, Zuzana (1980). K teorii ekvivalence. In *Acta Universitatis Carolinae – Philologica 4 – 5, Slavica Pragensia XXIII : problémy překladu a tlumočení (teorie – výuka – praxe).* 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova, 1980. Teorie překladu. s. 103-118.
- JÄGER, G. (1968). Elemente einer Theorie der bilingualen Translation. In NEUBERT, Albrecht. *Grundfragen der Übersetzungswissenschaft : Beihefte zur Zeitschrift Fremdsprachen.* Leipzig : VEB, 1968. s. 35-52.
- JEDLIČKA, Alois (1980). Jazyková situace a překlad. In *Acta Universitatis Carolinae – Philologica 4 – 5, Slavica Pragensia XXIII : problémy překladu a tlumočení (teorie – výuka – praxe).* 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova, 1980. Teorie překladu. s. 91-98.
- KADE, O. (1968). Kommunikationswissenschaftliche Probleme der Translation. In NEUBERT, Albrecht (ed.). *Grundfragen der Übersetzungswissenschaft : Beihefte zur Zeitschrift Fremdsprachen.* Leipzig : VEB, 1968. s. 3-19
- KIEFER, F. V (1985). O roli pragmatiki v lingvističeskom opisanii. In ARUTJUNOVA, N. D. (sest.); PADUČEVA, E. V. (red., sest.); POPOV, N. N. (red.) *Novoe v zarubežnoj lingvistike : vypusk XVI, lingvističeskaja pragmatika.* Moskva : Progress, 1985. s. 8-42.
- KNITTLOVÁ, Dagmar (1981). K pragmatickému aspektu překladu. In *Acta Universitatis Carolinae – Philologica 4 – 5, Slavica Pragensia XXIV : problémy překladu a tlumočení (teorie – výuka – praxe).* 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova, 1981. Teorie překladu. s. 59-65.
- KNITTLOVÁ, D. (1995). *Teorie překladu.* 1. vyd. Olomouc : Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995. 140 s. ISBN 80-7067-459-8.
- KOMISSAROV, V. N. (2001). *Sovremennoe perevodovedenie : učebnoe posobije.* Moskva : ETS, 2001. 424 s. ISBN 5-93386-030-1.
- LEPILOVÁ, Květuše (ed.), et al (2004). *K cizojazyčné řečové komunikaci ve sféře podnikání.* Ostrava : Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2004. 255 s. ISBN 80-7042-676-4.
- LEVINSON, Stephen C. (1983). *Pragmatics.* Cambridge : Cambridge University Press, c1983. 420 s. Cambridge Textbooks in Linguistics. ISBN 0 521 29414 2.
- MACHOVÁ, Svatava, ŠVEHLOVÁ, Milena (1996). *Sémantika a pragmatika jako lingvistické disciplíny.* Praha : Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 1996. 190 s. ISBN 80-86039-05-6..
- MASON, Ian (1999). Introduction. *The Translator.* 1999, Volume 5, Issue 2, s. 147-160.
- MÜLLEROVÁ, O., HOFMANNOVÁ, J., SCHNEIDEROVÁ, E. (1995). *Mluvená čeština v autentických textech.* Jinočany : H&H, 1995. 236 s. ISBN 80-85467-96-8.

- NEKVAPIL, Jiří (2002). *Etnometodologická konverzační analýza v systému encyklopedických hesel* [online]. Praha : Ústav lingvistiky a ugrofinistiky Filozofické fakulty UK. 2001-2006, last modified 2002-02-10 [cit. 2006-06-02]. Dostupný z WWW: <http://ulug.ff.cuni.cz/sylaby/konv_anal.htm>.
- NEUBERT, Albrecht (2003). Pragmatik. In SNELL-HORNBY, Mary, et al. *Handbuch Translation*. 2. verb. Auflage. Germersheim : Stauffenburg, c2003. Translationswissenschaftliche Grundlagen: Was heißt eigentlich "Übersetzen"? Linguistische Aspekte. s. 56-58. ISBN 3-86057-992-4.
- NEUBERT, A. (1968). Pragmatische Aspekte der Übersetzung. In NEUBERT, Albrecht. *Grundfragen der Übersetzungswissenschaft : Beihefte zur Zeitschrift Fremdsprachen*. Leipzig : VEB, 1968. s. 21-33.
- NIDA, E. A. (1964). *Toward a Science of Translating : with Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Leiden : E. J. Brill, 1964. 331 s.
- NIDA, E. A. (1969a). Science of Translation. *Language*. 1969, vol. 45, no. 3, s. 495-497.
- NIDA, E. A., TABER, CH. (1969b). *The theory and practice of translation*. Leiden : E.J- Brill, 1969. 220 s. ISBN 9004038574.
- NIDA, E. A. (1996). *The Sociolinguistics of Interlingual Communication*. Bruxelles : Les Éditions du Hazard, 1996. 118 s. ISBN 2-930154-00-4.
- PETROV, V. V. (1985). Filosofija, semantika, pragmatika. In ARUTJUNOVA, N. D. (sest.); PADUČEVA, E. V. (red., sest.); POPOV, N. N. (red.) *Novoe v zarubežnoj lingvistike : vypusk XVI, lingvističeskaja pragmatika*. Moskva : Progress, 1985. s. 8-42.
- SGALL, P. (1985). Značenije, soderžanije i pragmatika. In ARUTJUNOVA, N. D. (sest.); PADUČEVA, E. V. (red., sest.); POPOV, N. N. (red.) *Novoe v zarubežnoj lingvistike : vypusk XVI, lingvističeskaja pragmatika*. Moskva : Progress, 1985. s. 384-398.
- SPERBER, Dan, WILSON, Deirdre (2002). Relevance theory. In WARD, G. (red.), HORN, L. (red.) *Handbook of Pragmatics*. Oxford : Blackwell, 2004. s. 607-632. Dostupný z WWW: <http://www.dan.sperber.com /relevance_theory.html>.
- STALNAKER, R. S. (1985). Pragmatika. In ARUTJUNOVA, N. D. (sest.), PADUČEVA, E. V. (red., sest.); POPOV, N. N. (red.) *Novoe v zarubežnoj lingvistike : vypusk XVI, lingvističeskaja pragmatika*. Moskva : Progress, 1985. s. 419-437.
- STEVENSON, CH. (1985). Nekotoryje pragmatičeskije aspekty značenij. In ARUTJUNOVA, N. D. (sest.), PADUČEVA, E. V. (red., sest.); POPOV, N. N. (red.) *Novoe v zarubežnoj lingvistike : vypusk XVI, lingvističeskaja pragmatika*. Moskva : Progress, 1985. s. 129-154.

- SUSOV, Ivan Pavlovič (1999). *Istorija jazykoznanija : učebnoe posobije dlja studentov staršich kursov i aspirantov*. Tver' : Tverskoj gosydarstvennyj universitet, 1999. 191 s. Dostupný z WWW: <http://lib.ru/TEXTBOOKS/yazykoznanie.txt>. ISBN 5-7609-0143-5.
- SÝKOROVÁ, Marie (1975). *O expresivním využití zdrobnělin v běžně mluvených projevech ruských a českých*. [s.l.], 1975.
- ŠELJAKIN, M. A (1999). Mysli o pragmatike. In *Trudy po russkoj i slavjanskoj filologii. Lingvistika. Novaja serija II : pragmatičeskij aspekt issledovanija jazyk*a. Tartu : Tartu University Press, 1999. s. 255-265.
- ŠČADNĚVOVÁ, V. P. (1999). Pragmatičeskij aspekt implicitnych elementov. In KOSTANDI, E., et al *Trudy po russkoj i slavjanskoj filologii. Lingvistika. Novaja serija II : pragmatičeskij aspekt issledovanija jazyk*a. Tartu : Tartu University Press, 1999. s. 279-294.
- ŠVEJCER, A. D. (1973). *Perevod i lingvistika : o gazetno-informacionnom i vojenno-publicističeskom perevode*. Moskva : Vojenizdat, 1973. 280 s.
- VAN DIJK, T. A. (1989). *Jazyk. Poznanije. Kommunikacija*. Moskva : Progress, 1989. 310 s.
- VEREŠČAGIN, E. M., KOSTOMAROV, V. G. (1983). *Jazyk i kul'tura : lingvostranovedenie v prepodavanii russkogo jazyka kak inostrannogo*. 3. pererab. i dop. izdanie. Moskva : Russkij jazyk, 1983. 269 s.
- WITTGENSTEIN, Ludwig (1985). Filosofskije issledovanija. In ARUTJUNOVA, N. D. (sest.), PADUČEVA, E. V. (red., sest.), POPOV, N. N. (red.). *Novoe v zarubežnoj lingvistike : vypusk XVI, lingvističeskaja pragmatika*. Moskva : Progress, 1985. s. 79-128.

SLOVNÍKY, JAZYKOVÉ A REFEREČNÍ PŘÍRUČKY

- ČECHOVÁ, Marie, et al. *Čeština : řeč a jazyk*. 2. vyd. Praha : ISV, 1996. 380 s. ISBN 80-85866-12-9.
- ČECHOVÁ, Marie, et al. *Stylistika současné češtiny*. 2. vyd. Praha : ISV, 1997. 282 s. ISBN 80-85866-21-8.
- FILIPEC, Josef (red.), et al. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost : s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. 2. opr. a dopl. vyd. Praha : Academia, 1998. 647 s. ISBN 80-200-0493-9.
- GREPL, Miroslav, et al. *Příruční mluvnice češtiny*. 2. vyd. Brno : Lidové noviny, 1995. 800 s. ISBN 80-7106-134-4.
- GREPL, Miroslav, KARLÍK, Petr. *Skladba češtiny*. Olomouc : Votobia, 1998. 503 s. ISBN 80-7198-281-4.

- HOFFMANNOVÁ, J. *Stylistika a …* Praha : Trizonia, 1997. 200 s. ISBN 80-85573-67-9
- KOPECKÝ, L. V (red.)., FILIPEC, J. (red.), LEŠKA, O. (red.). *Česko-ruský slovník : Češsko-russkij slovar'*. Praha : SPN. Moskva : Russkij jazyk, 1976. 2 sv. (580, 861 s.)
- KOPECKÝ, L. V (red.)., LEŠKA, O. (red.). *Rusko-český slovník* : *Russko-češskij slovar'*. Praha : SPN. Moskva : Russkij jazyk, 1978. 2 sv. (662, 694 s.)
- KOŽINA, M. N. *Stilistika russkogo jazyka.* 2. pererab. i dop. izdanie. Moskva : Prosveščenie, 1983. 222 s.
- KUZNECOV, S. A. *Bol'šoj tolkovyj slovar' russkogo jazyka.* 4. izdanie. Sankt Peterburg : Norint, 2002. 1536 s. ISBN 5-7711-0015-3.
- *PC Translator : slovník a překladač* [program na CD-ROM]. Ver. 2005. Korytná : LangSoft, 1989-2006.
- ROZENTAL', D. E. *Praktičeskaja stilistika russkogo jazyka.* 5. isprav. i dop. izdanie. Moskva : Vysšaja škola, 1987. 399 s.
- VAVREČKA, M.; RUDINCOVÁ, B., HRDLIČKA, M. *Česko-ruský slovník pro hospodářskou sféru.* 1. vyd. Praha : Centr Evropy, 1999. 610 s. ISBN 80-902758-0-X.
- VAVREČKA, M.; RUDINCOVÁ, B., HRDLIČKA, M. *Rusko-český slovník pro hospodářskou sféru.* 1. vyd. Praha : Centr Evropy, 1999. 592 s. ISBN 80-902758-1-8.

CITACE A NÁLEŽITOSTI DIPLOMOVÉ PRÁCE

- BOLDIŠ, Petr. *Bibliografické citace dokumentů podle ČSN ISO 690 a ČSN ISO 690-2: Část 1 - Citace: metodika a obecná pravidla. Verze 3.3.* [online]. c1999-2004, poslední aktualizace 11. 11. 2004 [cit. 2007-31-07]. Dostupné z WWW: <http://www.boldis.cz/citace/citace1.ps>, <http://www.boldis.cz/citace/citace1.pdf>.
- BOLDIŠ, Petr. *Bibliografické citace dokumentů podle ČSN ISO 690 a ČSN ISO 690-2: Část 2 - Modely a příklady citací u jednotlivých typů dokumentů. Verze 3.0 (2004)* [online]. c1999-2004, poslední aktualizace 11. 11. 2004 [cit. 2007-07-31]. Dostupné z WWW: <http://www.boldis.cz/citace/citace2.ps>, <http://www.boldis.cz/citace/citace2.pdf>.
- BRATKOVÁ, Eva. *Bibliografické odkazy pro seznamy a citace : oficialní výukové stránky Ústavu informačních studií a knihovnictví FF UK* [online]. c1996-2005, last updated: 2006-04-20 [cit. 2007-07-31]. Dostupné z WWW: <http://www1.cuni.cz/~brt/bibref/bibref.html>.

- FARKAŠOVÁ, Blanka, KRČÁL, Martin. *Projekt Bibliografické citace dle normy ČSN ISO 690 a ČSN ISO 690-2* [online]. c2004-2007, 2007-03-11 [cit. 2007-07-31]. Dostupný z WWW: <http://www.citace.com/index.php>.
- VODÁKOVÁ, Jitka, ČERNOCHOVÁ, Miroslava, RAMBOUSEK, Vladimír. *Metodické pokyny pro zpracování diplomových a závěrečných prací* [online]. Praha : Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, katedra informačních technologií a technické výchovy. c2006, last modified 2004-04-06 [cit. 2007-02-05]. Dostupný z WWW: <http://it.pedf.cuni.cz/index.php?menu=113>.
- TKAČÍKOVÁ, Daniela. *Jak zpracovávat bibliografické citace* [online]. Ostrava : VŠB-TU Ostrava, Ústřední knihovna. c1998-2006, aktualizováno 2005-06-16 [cit. 2007-07-31]. Dostupný z WWW: <http://knihovna.vsb.cz/kurzy/citace/index.html>